

VIERAITA LAPSIA PERHEESSÄ:
SIJAISPERHEIDEN OMIEN LASTEN
KOKEMUKSIA SJOITUKSESTA

Pro gradu-tutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Jyväskylän yliopisto
lokakuu 2000
Tuire Inkilä

INKILÄ, TUIRE: Vieraita lapsia perheessä: sijaisperheiden omien lasten kokemuksia sijoituksesta

Pro gradu –tutkielma, 62 s., 7 liites.

Yhteiskuntapolitiikka

lokakuu 2000

Tutkielman tarkoituksena on selvittää sijaisperheiden omien lasten sopeutumista muuttuvissa perhetilanteissa. Tutkimuksessa on haastateltu sijaisperheiden omia lapsia niissä perheissä, joissa on perhehoitolapsi, ja joissa sijoitus on kestänyt vähintään vuoden. Tarkoituksena on ollut selvittää omien lasten ajatuksia ja kokemuksia sijaisperheessä elämisestä ja perehtyä heidän läpikäymäänsä sopeutumisprosessiin. Tutkielman lähtökohtana on lapsinäkökulma. Tutkimuksessa on haastateltu sekä omia lapsia että heidän vanhempiaan pääpainon ollessa lasten omilla mielipiteillä ja ajatuksissa. Aineisto on kerätty kuukaudessa, omia lapsia ja heidän vanhempiaan on haastateltu yhden kerran. Haastattelut on nauhoitettu. Tutkimusmenetelmänä on käytetty teemahaastattelua. Teemahaastattelun runko perustuu kolmeen teemaan: lapsi ja perhe, sopeutumisprosessi ja lapsi ja perhehoitolapsi.

Omien lasten kokemukset perhehoitolapsista ja perheen rakenteesta ovat erilaisia. Sijaisperhetoiminnan edellytyksenä on, että sillä on koko perheen tuki. Sijaisperhetoiminnalla on omaa lasta vahvistava ja kasvattava funktio: lapselta edellytetään jossain määrin itsenäistymistä ja varhaisaikuisen saappaisiin astumista. Sijaisperheiden omilla lapsilla näyttäytyy sekä luopumisen että jakamisen tunteita. Jakamista tapahtuu tavaroitten, huoneiden ja ajan suhteen, luopumista omien vanhempien antaman ajan ja huomion suhteen. Omien lasten ja perhehoitolaisten väliset suhteet näyttäytyvät joko sisarus- tai kaverisuhteena. Sisarussuhdetta kuvaavat tunteisiin, emootioihin ja välittämiseen liittyvät tuntemukset. Kaverisuhde pohjautuu pinnallisempaan ystävyyteen. Oman lapsen ja perhehoitolaisten väliset suhteet näyttäytyvät useimmiten sisarussuhteena, jossa tunteiden välitön näyttäminen on luontevaa. Sijaisperheiden omat lapset toimivat vanhempiensa apuna sijaiskasvattajina. Sijoitetun lapsen ollessa sairas tai oireilla omat lapset tarvitsevat vanhempien ohessa tukea ja ohjausta.

Avainsanat: omat lapset, perhehoitolapsi, sijaisperhe, sopeutuminen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. PERHEHOITO, PERHEHOITOLAPSET JA PERHEEN LAPSET	7
2.1. Perhehoito osana lastensuojelun sijaishuoltoa	7
2.2. Perhe lapsen kasvupaikkana	10
3. PERHESUHTEIDEN NEUVOTELTAVUUS	13
3.1. Lapset perheen määrittelijöinä	14
3.2. Sisarussuhteiden asteittaisuus	17
4. LAPSINÄKÖKULMA METODOLOGISENA LÄHTÖKOHTANA	20
4.1. Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä	21
4.2. Miksi tutkia lasten kokemuksia?	23
5. TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN	26
5.1. Tutkimustehtävä	26
5.2. Haastateltavat ja aineiston keruu	27
5.3. Tutkimusmenetelmä	30
5.4. Haastatteluiden toteuttaminen	33
5.5. Aineiston analyysi ja raportointi	35
6. ARKIPÄIVÄN YHTEISELOA	38
6.1. Valmistautuminen	38
6.2. Sopeutuminen	41

6.3. Jakaminen ja luopuminen	45
6.4. Perhehoitolapsi sisaruksena	50

7. JOHTOPÄÄTÖKSET	54
--------------------------	-----------

LÄHTEET

LITTEET

1. JOHDANTO

Tutkimukseni tavoitteena on perehtyä siihen, kuinka sijaisperheiden omat lapset suhtautuvat ja sopeutuvat perheeseen tuleviin sijoitettuihin lapsiin. Tarkoituksena on ollut kuunnella omien lasten ajatuksia mahdollisimman erilaisista näkökulmista. Sijaisperheiden omien lasten kokemuksia ja sopeutumista on tutkittu vähän. Tätä työtä tehdessäni koin tämän jollakin tavoin myös ongelmaksi – tutkittua tietoa aiheesta ei löytynyt. Toisaalta koin työn tekemisen juuri tästä syystä ainutlaatuiseksi ja hedelmälliseksi.

Tutkimuksessani pyrin perehtymään omien lasten ajatuksiin ja kokemuksiin haastatteleamalla sekä sijaisperheiden omia lapsia että heidän vanhempiaan. Sijaisvanhemmat ovat käyneet sijais- ja adoptiovanhemmille tarkoitetun PRIDE-koulutuksen. Sijaisvanhemmilta pyrin saamaan taustatietoa lasten sopeutumisesta; kuinka he vanhempina ovat kokeneet ja nähneet lapsen läpikäymän sopeutumisprosessin. Vanhemmilta sain tietoa myös siitä, miten lapsille on kerrottu tapahtuvasta sijoituksesta ja sijoitettavasta lapsesta, millainen prosessi sijaislapsen tulo perheeseen on ollut ja miten omat lapset ovat sopeutuneet aluksi ajatukseen sijaislapsen tulosta ja sen jälkeen konkreettiseen tilanteeseen. Haastatteluissa pääroolissa ovat lapset. Heiltä kysytään ja heidän vastauksensa saavat suurimman merkityksen. Oletukseni on ollut, että lapset eivät niinkään ole nähneet omaa sopeutumistaan ”sopeutumisena”: toiset kokevat muuttuvat perhesuhteet vanhempien työn sivuvaikutuksina ja tästä näkökulmasta tarkasteltuna hyväksyttävänä ja toiset taas eräänlaisena pakkona, vanhempien työn kautta tulevana pakkopullana.

Tarkoitukseni on ollut toisaalta etsiä ja kohdata omien lasten tarpeita ja toisaalta päästä sisään sopeutumisprosessiin. Omien lasten tarpeiden osalta tavoitteena on tarpeiden kohtaaminen: mitä odotuksia lapsilla on vanhemmilleen roolistaan perheessä, lasten huomioimisesta, yhteisestä ajasta, perheenjäsenten välisistä suhteista, mitä lapset odottavat vanhemmiltaan sijoitusvaiheessa tai mitä he odottavat sijaislapselta, mitä merkityksiä mahdollisen perherakenteen ja -dynamiikan muutoksella on lapseen. Toisena tavoitteena on sijaisperheen omien lasten sopeutumisprosessiin sisäänpääsy. Tä-

hän tavoitteeseen olen pyrkinyt tarkastelemalla sopeutumista prosessiluonteisena tapahtumana, jossa sopeutuminen tapahtuu vähitellen. Tarkastelun lähtökohtana on tutkia tapahtuuko sopeutumista ja onko sopeutuminen edellytyksenä uudessa tilanteessa. Työssäni käsittelen lasten suhtautumista ja sopeutumista uuteen tilanteeseen. Perheen omilla lapsilla voidaan kuvitella olevan epävarmoja tuntemuksia. Toisaalta heitä jollakin tavalla askarruttaa oma paikkansa perheessä ja se, tuleeko sijoituksen yhteydessä jokin asia perheessä muuttumaan. Pyrin tutkimuksessani löytämään ennen kaikkea tämän ulottuvuuden neuvottelun käsitteen kautta: miten lapset neuvottelevat asemansa ja oikeutensa perheessä, erityisesti uudessa tilanteessa, entä miten perhesuhteet neuvotellaan perheessä yleensä?

Tutkimuksia lasten kokemuksista muuttuvista perhesuhteista on tehty muun muassa uusperheiden muodostumisesta ja perhesuhteista. Uusperheet kuvaavat osaltaan modernin yhteiskuntamme perheitä ja vallitsevia käsityksiä perheestä, joka ei enää olekaan pysyvä ja muuttumaton yhteisö. Uusperheessä perhesuhteet, omien ja ”vieraiden” lasten suhteet on neuvoteltava uudelleen. Jossain muodossa uusperheiden ja sijaisperheiden lapset joutuvat käymään läpi samoja kysymyksiä koskien omaa muuttunutta suhdetta vanhempiinsa sekä uusia kokemuksia ”sijaissisaruksista”. Ritala-Koskinen (1993) on uusperheitä koskevassaan tutkimuksessa käsitellyt sijaislapsen ja biologisen lapsen suhdetta puolisisarus-käsitteen avulla. Haastatteluissa olen käyttänyt käsitettä sijaissisaruuksista kuvaamaan oman lapsen ja perhehoitolapsen välistä suhdetta. Lähtökohtanani on se, ettei kyse ole biologisesta, vaan enemmänkin tunteisiin perustuvasta suhteesta. Tutkimuksen analyysivaiheessa lähtökohtana sijaislapsen ja oman lapsen välisen suhteen tarkastelussa ovat olleet käsitteet, joita omat lapset itse käyttävät tarkastellessaan tätä suhdetta (sisar, veli) sekä heidän omat näkemyksensä suhteiden neuvoteltavuudesta.

Tutkimuksessani päädyin lapsinäkökulmaan, koska tutkimusmaailmassa on tarve lapsen itsensä kertomaan, lapsen kokemuksiin ja lapsen omiin ajatuksiin pohjautuvaan tutkimukseen. Lapsuutta koskevaa tietoa voi kritisoida aikuiskeskeisyydestä. Lapsi on ollut passiivinen vastaanottaja, joka aktiivisena toimijana on jäänyt havaitsematta ai-

emmin. Uudet tutkimukselliset otteet lapsuuden hahmottamisessa ovat alkaneet purkaa pitkään vallinneita käsityksiä ja ideologioita lapsuudesta (Rönn 1995). Lasten paikkaa aikuisten maailmassa on pyritty paikantamaan ns. sukupolvijärjestelmän pohjalta (kts. esim. Bardy 1992). Tämän mukaan lasten ja aikuisten asemalla on hierarkkinen ero. Lasten tapaa ajatella ja tehdä asioita ei ole pidetty aikuisten toimintatapoihin verrattuna samanarvoisina.

Meidän aikamme lapsidiskurssia luonnehtii eräänlainen kaksijakoisuus: toisaalta keskustellaan siitä, että lapsia suljetaan yhteiskunnan ulkopuolelle, toisaalta he keskustelun mukaan saavat osakseen erityiskohtelun, eli huolenpitoa ja suojelua (Engelbert 1994, Strandellin 1995, 8 mukaan). Lapsista huolehtimista korostava näkemys toivoo lapselle kaikkea hyvää. Tällaisen käsityksen varjopuolena on kuitenkin se, että passiivinen vastaanottaminen korostuu lasten aktiivisten aikaansaannosten kustannuksella. Lapsen aktiivisuuden ja toiminnallisuuden ilmentymiä saatetaan jopa käsitellä kielteisesti. Lapsuus on jotakin sellaista mistä lasten täytyisi kasvaa eroon voidakseen tulla aikuiseksi. (Strandell 1995, 9.)

Lasten mahdollisuudet vaikuttaa omiin asioihinsa ovat olleet riippuvaisia aikuisista. Nytemmin aikuisten asenteet ovat muuttuneet yhä enemmän lapsen kuuntelemiselle myönteisiksi. Yhä useammin lapsilta halutaan ja pyydetään kommentteja ja mielipiteitä heitä koskevissa asioissa. Lapsen näkökulman korostajat tuovat esiin, että lapsi on näkijä, kokija ja toimija, jolla tulee olla oikeus myös tutkia ja nimetä itselleen tärkeitä kysymyksiä ja jonka määräysvalta omiin asioihinsa kasvaa iän ja kypsyyssasteen myötä. Lapsikeskeisyydessä on lapsen edun valvominen olennaista ja vielä niin, että lapsen yksilöllisyys ja oma näkökulma tulisivat huomioon otetuiksi. (Dufva-Laitinen & Mönkkönen 1996, 88.)

Lapsuuden yhteiskunnallinen paikka on vakiintunut vuosisadan taitteesta orastaneen suunnan mukaisesti, josta sittemmin kehittyi nykyisin vallitseva sukupolvijärjestelmä (Alanen & Bardy 1991, 90). Sukupolvijärjestelmälle on tyypillistä lasten ja aikuisten erilaisuuden kohtaaminen samankaltaisten ominaisuuksien sijasta, samoin sukupolvien

välinen hierarkisuus. Sukupolvijärjestelmä luo eroa ja hierarkioita sukupolvien välille sopimusten kautta. Sopimukset ovat välineitä, joilla sukupolvijärjestelmää toteutetaan. Sukupolvisopimuksen laatii usein sen osapuoli, jonka kautta toinen määritellään eli sukupolvijärjestelmä sovitaan usein aikuisten kesken, vaikka se koskee myös lapsia. Järjestelmän oikeutusta perustellaan usein biologialla: lapsen kypsyttömyydellä ja osaamattomuudella. (Lallukka 1993, 10.)

Alanen ja Bardy (1991, 90-92) kiteyttävät sukupolvijärjestelmän keskeisiksi piirteiksi sosiaalisen järjestyksen eriytyneen institutionalisoitumisen, alaikäisten riippuvuuden aikuisväestöstä ja vallan ja myötämääräämisen puutteen. Sosiaalisen järjestyksen eriytyneellä institutionalisoitumisella he tarkoittavat lapsen iänmukaista paikantumista lapsi-instituutioihin kuten perheeseen, päivähoitoon ja kouluun. Aikuisten ja lasten toiminta-alueet on eriytetty toisistaan, heidän kanssakäymisensä ei juurikaan ulotu kasvatukseen ja kontrollin ulkopuolelle. Lasten emotionaalista riippuvuutta aikuisista korostetaan voimakkaasti. Alaikäiset ovat myös taloudellisesti hyvin pitkään riippuvaisia vanhemmistaan. Lapsiväestö ei saa suoraan taloudellista tukea yhteiskunnalta, vaan se välitetään perheen, koulun, päivähoiton ja lapsipalveluiden kautta. Aikuisten keskinäisiin valtasuhteisiin suhtaudutaan kriittisesti, mutta aikuisten vallankäyttöä suhteessa lapseen ei kyseenalaisteta, vaan pidetään suorastaan välttämättömänä. Lasten vaikutusmahdollisuudet omiin asioihinsa ovat suppeat, koska aikuiset määrittelevät ”lapsen edun”.

Lasten kuuntelemisessa ja heidän näkökulmansa huomioimisessa sukupolvijärjestelmä näkyy selvästi. Aikuisten ja lasten asemalla on hierarkkinen ero. Ei ole yhtä arvokasta se, mitä lapset sanovat tai tekevät kuin se, mitä aikuiset sanovat tai tekevät. Me emme osaa pitää lasten ja aikuisten erilaisia tapoja havainnoida, ajatella ja kokea samanarvoisina, vaan pidämme lasten tapoja vähempiarvoisina. (Bardy 1992, 69-70.)

Seuraavassa luvussa tarkastelen lähemmin perhehoitoa osana lastensuojelun sijaishuoltoa. Lisäksi tarkastelen perhettä lapsen kasvupaikkana sekä käsittelen aihetta koskevia aikaisempia tutkimuksia. Tästä luvusta myös aiheeseen vihkiytymätön saa yleiskuvan sijaishuollon rakentumisesta, erityisesti perhehoidosta. Aikaisemmin lapsille perhehoitoa antaneista toimeksianto- tai perhehoitosopimuksen tehneistä kodeista käytettiin nimitystä kasvatuskoti, sittemmin ilmaisua sijaiskoti. Vastaavasti kodin vanhemmista käytettiin aiemmin nimityksiä kasvatusvanhemmat ja myöhemmin sijaisvanhemmat. Uusi lainsäädäntö on korvannut nämä nimikkeet sanoilla perhekoti ja perhehoitaja. Perhehoitoon sijoitetusta lapsesta on käytetty nimityksiä kasvattilapsi ja sijoitettu lapsi, joskus myös termiä sijaislapsi. (Ahto & Mikkola 1999, 12.) Tässä työssä käytän käsitteitä sijaiskoti ja sijaisvanhemmat kuvaamaan perhehoidon parissa työskenteleviä perheitä ja vanhempia sekä nimitystä perhehoitolapsi tai –nuori sijoitetusta lapsesta. Asiayhteydestä riippuen viitataan perhehoitolapseen myös käsitteellä sijoitettu lapsi. Sijaisvanhempien lapsia kuvaan käsitteellä omat lapset.

Luvussa kolme tarkastelen lasten roolia perheessä ja sitä, miten heitä on kuvattu perhetutkimuksissa perheen määrittelijöinä. Tässä luvussa sijaisperhettä peilataan uusperhetutkimuksissa esiin tulleisiin kysymyksiin ja tarkastellaan sijaisperheen sisäisiä suhteita suhteessa uusperheiden kokemuksiin.

Neljännessä luvussa esittelen lapsuuden paikkaa yhteiskunnassamme. Tiedon lapsuuden tutkimuksesta ja lapsen aseman historiasta, ja niissä tapahtuneista muutoksista koken tutkimukseni kannalta välttämättömiksi, jotta lukija ymmärtäisi sen, miten lapsuuden tutkimuksessa ollaan edetty nykyiseen vaiheeseen. Sukupolvijärjestelmä ja institutionalisoituminen selittävät omalta osaltaan lapsen asemaa. Lisäksi tässä luvussa perehdytään lapsuus- ja lapsitutkimukseen sekä lapsinäkökulmaan tutkimuksessa ja niiden perusteluihin.

Luvussa viisi määrittelen tutkimukselle asetetun tehtävän, sen asettamia haasteita ja vaatimuksia. Tässä luvussa esittelen myös tutkimuksessa käytettyä menetelmää, haastatteluiden taustoja ja aineiston analyysiin vaikuttavia tekijöitä.

Kuudennessa luvussa esitän haastatteluista saadut tulokset, jotka sijoittuvat kolmeen osateemaan: *lapsi ja perhe*, *sopeutumisprosessi* ja *lapsi ja sijaislapsi*. Teemojen puitteissa haastateltavat sijaisperheen omat lapset kertovat kokemuksistaan sijoituksesta, suhteestaan vanhempiinsa, perheestään ennen ja jälkeen sijoituksen ja myös ystävis-tään. Lapset ovat saaneet mahdollisuuden vapaasti kertoa omista ajatuksistaan. Vanhempien haastatteluissa pääpaino on perheen omissa lapsissa, vanhempien näkökul-masta. Vanhempien haastatteluissa teema-alueet vastaavat lasten haastattelujen tee-moja. Vanhempien haastattelu luo tärkeää ja tarvittavaa kokonaiskuvaa perheestä, si-joituksesta ja erityisesti oman lapsen sopeutumisesta.

Viimeisessä luvussa teen tutkimuksen kannalta tärkeät johtopäätökset ja esitän ajatuk-sia perhehoidosta, sen vaatimuksista ja omien lasten asemasta perheessä. Tässä luvus-sa tarkastelen myös tehtyä tutkimusta kokonaisuutena ja sitä, mitä sen avulla voitaisiin tulkita. Lisäksi luvussa esittelen ajatuksia tutkimuksen jatkokehittelystä sekä jatkotut-kimustarpeista.

2. PERHEHOITO, PERHEHOITOLAPSET JA PERHEEN LAPSET

2.1. *Perhehoito osana lastensuojelun sijaishuoltoa*

Jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Kun perhe tulee lastensuojelun asiakkaaksi, on viranomaisten tehtävänä ensi sijassa tukea lapsen vanhempia ja muita lasta hoitavia henkilöitä lapsen hoidossa ja kasvatuksessa erilaisten toimenpiteiden avulla. Näitä tukitoimia ovat esimerkiksi ohjaus ja neuvonta, taloudellinen tuki, päivähoidon tai tukihenkilön tai –perheen järjestäminen. Lapsi voidaan avohuollon tukitoimena myös sijoittaa perhe- tai laitoshoitoon joko yksin tai vanhempiensa kanssa. Avohuollon tukitoimien tavoitteena on vahvistaa vanhempien voimavaroja, jotta he pystyisivät toimimaan lapselleen riittävän hyvinä vanhempina. (Ahto & Mikkola 1999, 6.)

Kun avohuollon tukitoimet eivät riitä turvaamaan lapsen hyvää hoitoa, tulee kunnan sosiaalilautakunnan tai sosiaali- ja terveyslautakunnan tai vastaavan ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle lastensuojelulain mukainen sijaishuolto. Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä oman kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshoitona tai jollakin muulla tarkoituksenmukaisella tavalla, esimerkiksi asuntolassa asumisena tai hoitona sairaalassa. (emt., 8.) Sosiaalilautakunnan velvollisuus on ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuolto, mikäli ”*puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään.*” (LsL 16. §)

Lastensuojelun perhehoito tarkoittaa lapselle oman kodin ulkopuolella yksityiskodissa annettavaa ympärivuorokautista hoitoa, kasvatusta ja muuta huolenpitoa. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä mallin tavallisesta perhe-elämästä. Hoidolla

pyritään edistämään hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. (Perhehoitoliitto, esite perhehoidosta).

Perhehoitoa voidaan lastensuojelulain 27 §:n mukaan järjestää vain sosiaalilautakunnan tehtävään hyväksymässä perheessä. Lastensuojeluasetuksen 6 §:ssä säädetään niistä periaatteista, joiden pohjalta perheen sopivuutta voidaan arvioida. Sijoituksessa keskeisin kysymys on lapsen etu. Perheen ihmissuhteet ja perheen jäsenten suhtautuminen lapseen ratkaisevat käytännössä sijoituksen onnistumisen. Lapsen on tarkoitus saada perheen muiden jäsenten kanssa tasavertainen asema perheessä. Lisäksi perheen on kyettävä yhteistyöhön niin sosiaalilautakunnan kuin lapsen vanhempienkin kanssa. (Gottberg-Talve 1988, 202.)

Perhehoidosta on tehtävä kirjallinen sopimus, josta käyvät selville perheelle järjestettävä valmennus ja koulutus, sosiaalipalvelut, yhteydenpitotavat lapsen vanhempien ja hänelle läheisten henkilöiden kanssa, lapsen ylläpidosta ja hoidosta aiheutuvien kulu- jen korvaaminen ja palkkioiden suuruus (LsA 7 §). Sopimuksessa on myös mainittava, milloin perhehoitosopimus voidaan purkaa. Lastensuojelulain 23 §:ään on otettu nimellinen säännös siitä, että sijaishuoltajia on kuultava lapsen huoltoon liittyvissä kysymyksissä. Vaikka sijaishuoltajilla ei olekaan ”virallista” asemaa lapseen nähden, he kuitenkin käytännössä vastaavat lapsen hoidosta ja kasvatuksesta ja pystyvät näin antamaan keskeisiä tietoja esimerkiksi silloin, kun lapsen huoltosuunnitelmaan kaavailaan tehtäväksi muutoksia. (Gottberg-Talve 1988, 203.)

Sosiaalilautakunnan huostaanottamat lapset ovat laajin ryhmä, joita on sijoitettu perhehoitoon. Perhehoitoon sijoitettavat lapset ovat pääasiassa leikki-ikäisiä tai peruskoulun ala-asteella olevia. Useimpien lasten kohdalla on arvioitu, että sijoitustarve kestää kauan, yleensä aikuisikään saakka. (Perhehoitoliitto, esite perhehoidosta.) Lastensuojelun tilastotietojen mukaan vuonna 1997 avohuollon tukitoimien piirissä olevista lapsista ja nuorista alle 18-vuotiaita oli 32 681 ja 18-20-vuotiaita 3 128 (yht. 35 809). Sijoitetuista lapsista ja nuorista avohuollon tukitoimena sijoitettuja oli 3 297, huostassa olevia sijoitettuja 6 803, jälkihuollon sijoituksia 1532 ja yksityisesti sijoi-

tettuja 132 (yht. 11 764). Sijaishuoltomuodoittain eniten sijoituksia on tapahtunut perhehoitoon (5 622). Laitoshuoltoon sijoituksia on tapahtunut 4 691 ja muihin huolto-
muotoihin 1 451 (yht. 11 764). (Muuri, 1998.)

Avohuollon tukitoimien piirissä olevat lapset ja nuoret vuonna 1997:	
alle 18-vuotiaita	32 681
18-20-vuotiaita	3 128
yhteensä	35 809

Sijoitetut lapset ja nuoret vuonna 1997:	
avohuollontukitoimena sijoitetut	3 297
huostassa olevat sijoitetut	6 803
jälkihuollon sijoitukset	1 532
yksityisesti sijoitetut	132
yhteensä	11 764

Sijoitukset sijaishuoltomuodoittain vuonna 1997:	
perhehoito	5 622
laitoshuolto	4 691
muu huolto	1 451
yhteensä	11 764

(Muuri 1998)

2.2. Perhe lapsen kasvupaikkana

Lapsen kehityksen kannalta kotia ja perhettä pidetään tärkeinä rakenteina. Perhe ymmärretään silloin lapselle merkityksellisiksi vanhemmuus- ja sisaruussuhteiksi, joissa välittyy paitsi arkista huolenpitoa ja hoivaa myös biologista, emotionaalista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja perimää. Koti on se tila, jonne perhesuhteet tavanomaisesti sijoitetaan. Suomalaisen perheen tämänhetkisenä piirteenä on yksityisyyden lisääntyminen. Sijaiskodissa tästä yksityisyydestä joudutaan luopumaan. (Laurila 1993, 144.) Ryhtymällä sijaisvanhemmiksi vanhemmat antavat viranomaisille luvan astua perheen arkeen. Ovet ovat toisinaan avoimena myös perhehoitolapsen vanhemmille ja iso- vanhemmille. Sijaisperhe on osa sitä verkostoa, joka on rakennettu perhehoitolapsen hoidon, kasvatuksen ja hyvinvoinnin ympärille. Samalla sijaisperheen jäsenten toimintaa ja suhteita seurataan ammatillisesta näkökulmasta, viranomaisten toimesta.

Perhe on kasvupaikka, jossa sekä vanhemmat että lapset toimivat toistensa kasvattajina ja hiojina. Laurila (1993) on tutkinut sijaiskotien ja sijaislasten kokemuksia. Hänen mukaansa vanhempien onnistumiseen kasvatustehtävässä vaikuttavat heidän persoonallisuutensa, keskinäiset välinsä ja molempien lapsena saama kasvatus. (emt., 138.) Näiden lisäksi kasvatustehtävissä onnistumiseen voidaan ajatella vaikuttavan ulkoiset ehdot, resurssit, jotka luovat edellytykset sijaisperhetoiminnalle kuten esimerkiksi taloudelliset tekijät. Laurilan mukaan ”uusi vanhemmuus” sijaisperheessä on aluksi kovin erilaista kuin vanhemmuus omien lasten suhteen, vanhemmat joutuvat uudelleen miettimään myös kasvatusten menetelmiään. Sijaisperheessä kodin toimivuus rakentuu vanhempien keskinäiselle suhteelle. Sijoitusvaiheessa se on todettu toimivaksi ja sijoituksen pitäisi velvoittaa ja kannustaa hoitamaan vanhempien parisuhdetta myös tulevaisuudessa. (Laurila 1993, 138.)

Valkosen (1995) tekemässä perhehoitonoorten vanhempisuhteita koskevassa tutkimuksessa tyypillisin tilanne perheissä oli, että perhehoitolapsi tuli ”valmiiseen” perheeseen, jossa oli ennestään sijaisvanhempien omia lapsia, joko samanikäisiä tai vanhempia kuin perhehoitolapsi. Useimmiten perheen omat lapset olivat vanhempia. Lau-

rilan (1993) mukaan lapsi pyritään sijoittamaan nuorimmaksi, koska liittyminen perheeseen sujuu silloin luontevammin ja suuri huomiontarve tulee kuopuksena paremmin tyydytetyksi (emt., 18).

Kun lapsen elämäntilanne on ahdistava, hän saattaa alkaa käyttäytyä tavalla, joka on ominaista jollekin aikaisemmalle kehitysvaiheelle. Vauvan tulo perheeseen saa joskus isomman sisaruksen taantumaa: hän jokeltelee tai puhuu lasten kieltä, haluaa tutin jne. Hän toivoo siten palauttavansa ajan, jolloin uutta häiritsijää ei ollut ja hän itse sai osakseen vanhempinsa hoivaavan huomion. Myös sijaiskotilapsen ”syntyminen” perheeseen voi aiheuttaa vastaavanlaisen taantumisen omassa lapsessa. Hänestä voi uudelleen tulla sylinkyepä, hän voi alkaa kastella jne. (Laurila 1993, 100.)

Perheeseen tapahtuva sijoitus ja sen mukanaan tuomat muutokset sekä perhehoitolapsen että perheen omien lasten elämässä ovat valtavat. Sopeutuminen vaatii molemmilta osapuolilta aikaa ja se, miten sopeutuminen tapahtuu on yksilöllistä. Toisilla lapsilla sopeutuminen tapahtuu helposti vailla suurempia vaikeuksia, toisilla taas hyvin hankalien vaiheiden kautta. Uuden lapsen tulo perheeseen vaikuttaa aina perheen kokonaisuuteen ja kaikkiin perheenjäseniin valmisteluista ja valmentautumisesta huolimatta. Jokainen perheenjäsen joutuu etsimään uuden, oman paikkansa ja varmistamaan uuden asemansa. Lasten välillä esiintyy yleisesti mustasukkaisuutta ja perheen omat lapset tai perheeseen aiemmin sijoitetut lapset saattavat vaatia vanhemmilta enemmän huomiota, aikaa ja tukea. (Ahto & Mikkola 1999, 20.)

Valkosen (1995) perhehoitonuorten vanhempisuhteita koskevassa tutkimuksessa niiden nuorten, joita ei sijoitettu isovanhemmille, sijaisperheissä asui ainakin alkuvaiheessa myös sijaisvanhempien omia lapsia. Sijaisvanhempien rakkauden mittariksi monet nuoret olivat asettaneet sen, kohdeltiinko heitä perheessä samalla tavalla kuin omia lapsia. Kahdeksan nuorta tutkimuksen 18:sta nuoresta koki olleensa täysin samassa asemassa kuin sijaisperheen omat lapset. Perhehoitonuoret kuvasivat, että heillä oli ollut samat oikeudet ja velvollisuudet kuin omilla lapsilla ja he olivat kokeneet olevansa yhtä tärkeitä sijaisvanhemmille kuin omat lapset. Asiasta oli myös keskus-

teltu sijaisvanhempien kanssa. (emt., 76.) Perustuipa tunne eriarvoisuudesta kuvitel-
tuihin tai todellisiin syihin, se oli joka tapauksessa perhehoitonuoren todellinen koke-
mus. Joillakin kysymys oli ollut tasa-arvon puutteesta: perheen omilla lapsilla oli ollut
enemmän etuja ja ehkä myös aineellista hyvää. Yksi eriarvoisuuden merkki oli esi-
merkiksi ”ylirajoittaminen”. Myös rakkaudessa ja hellyydessä oli saatettu kokea jää-
dyn perheen omia lapsia vähemmälle. (emt., 77.)

Perheessä, jossa on omia ja sijoitettuja lapsia, alkuaikojen mustasukkaisuuteen liittyy
erityispiirteitä. Perhehoitolapsi vaistoaa omien lasten ja vanhempien väliset kiinteäm-
mät tunnesiteet ja ”tuttuuden”, ja samalla oma lapsi menettää osan aineellisista eduis-
taan ja vanhempiensa huomiosta. (Laurila 1995, 163.) Jos omat lapset ja perhehoito-
lapset saavat jatkaa elämäänsä mahdollisimman samanlaisena kuin aikaisemmin,
mustasukkaisuus uutta tulokasta kohtaan vähenee (emt., 166). On normaalia, että
omat lapset kokevat kielteisiä tunteita ja niistä on hyvä keskustella turhaan syyllistä-
mättä. Omille lapsille ei pidä viestittää sitä, että heidän huono käytöksensä tai riitelyn-
sä ovat madaltamassa perheen tarjoamaa hoidon tasoa. Sekä perhehoitolasten että
omien lasten oireilu alkuvaiheessa on yhtä ymmärrettävää ja hyväksyttävää. (emt.,
166.)

Perheen omilla lapsilla on tärkeä tehtävänsä sijaishoidossa ja myös heidän kokemuksi-
aan on hyvä kuunnella (emt., 169). Sijaisperheissä pyritään uusi tulokas sijoittamaan
nuorimmaksi. Tällöin omilla lapsilla on apukasvattajan asema. On selvästi nähtävissä,
että omat lapset ottavat vanhemmuutta ja kokevat olevansa jonkinlaisessa kasvatus-
vastuussa. Yleensä perheessä vanhemmat haluavat ymmärtää poikkeavuutta pitkälle-
kin, mutta sisarukset ovat vaatimassa normaalia käytöstä (emt., 168).

3. PERHESUHTEIDEN NEUVOTELTAVUUS

Perhe on tutkimuksessa perinteisesti ymmärretty konkreettiseksi, erilliseksi ja selvärajaiseksi yksityisyyteen paikantuvaksi yksiköksi, joka muodostuu yhdessä asuvista ihmisistä (Ritala-Koskinen 1993, 28). Perhe on otettu tutkimuskohteeksi melko lailla itsestäänselvyytenä ja kyseenalaistamattomana ja ihmiset on nähty tämän varsin pysyväksi ajatellun sosiaalisen kategorian jäsenenä. Tällaisesta lähestymistavasta seuraa, että perheestä välittyvä kuva on tavallaan abstrakti ja jää yleiselle tasolle. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi eri perheenjäsenten – äitien, isien, tyttöjen ja poikien – erilaiset sidokset perheeseen eivät tule näkyväksi. Tätä monoliittista perheen käsitystä tutkimuksen lähtökohtana onkin viime vuosina vaadittu romutettavaksi. (emt., 28.)

Lasten kokemusten osalta sijaisperheillä ja uusperheillä voidaan katsoa olevan yhteneväisyyksiä. Molemmissa perheissä lapset joutuvat tarkastelemaan muuttuvia perhesuhteita ja omaa asemaansa perheessä. Sijaisperheessä omat lapset sopeutuvat tilanteessa, jossa perheeseen on sijoitettu lapsi, uusi ja vieras ihminen. Arkielämä tapahtuu rinta rinnan, vanhempia jakaen. Uusperheessä lapset joutuvat sopeutumaan uuteen perhetilanteeseen, tutustumaan uusiin perhejäseniin ja elämään heidän kanssaan perheen kaltaisissa olosuhteissa. Lapsi joutuu jakamaan vanhempaansa uudelle puolisolalle ja tämän lapsille. Uusperhe saa monissa yhteyksissä niin arkielämässä kuin tutkimuksessaakin poikkeavan perhemuodon statuksen (kts. esim. Ritala-Koskinen 1993). Arkielämässä kielenkäytössä uusperheen käsite vaikuttaa jokseenkin selvältä. Kyse on perhemuodosta, joka koostuu parista, joista ainakin toinen on aiemmin ollut avio- tai avoliitossa ja eronnut ja joista toinen on puolivanhemman asemassa. Tämä arkimäärittely kyllä kuvaa uusperheelle tyypillisiä ominaisuuksia, mutta yksinkertaisuudessaan kuitenkin peittää uusperheiden moninaisuuden. (emt., 10.) Yksi hyvin yleinen tapa tyypitellä uusperheitä perustuu aiemmasta liitosta olevien lasten asumiselle uudessa perheessä ja tästä seuraavalle uuden vanhemman puolivanhemmuusasemalla (vrt. sijaisperheiden 'puolisisarus'). (emt., 12.) Sen lisäksi, että perhekäsityksen ongelmallisuus korostuu omalla erityisellä tavalla uusperheessä, perhekäsityksen määrittelyn ongelmallisuutta voidaan sijaisperheessä tarkastella kokonaisuuden pohjalta.

Risto Jaakkolan ja Riitta Sántin (2000) tutkimuksessa koskien uusperheiden vanhempia ja lapsia, tutkijat nostavat esiin uusperheen määrittelyn ongelmia. Kuvaavaksi tekijäksi he mainitsevat muun muassa sen, että suomen kielestä puuttuvat uusperheen jäsenten nimitykset lähes kokonaan. ”Sisarpuoliksi” sanomme luontevasti tyttöjä, joilla on sama äiti mutta eri isä, ja sanakirjojen mukaan toisen puolison lapset ovat suhteessa uuteen puolisoon ”lapsipuolia”. Elävässä elämässä sen sijaan ei ole itsestään selvää, että joku hyväksyisi ”sisarpuolekseen” isänsä kanssa naimisiin menneen naisen tyttären. Entä kuinka lapsi kutsuisi isänsä uutta vaimoa, jos lapsi ei eläkään isänsä kanssa samassa kodissa vaan oman äitinsä ja tämän uuden miehen kanssa muualla? Voisiko lapsi ajatella, että hänellä on yhtäkaaa neljä ”vanhempaa”: toisessa kodissa äiti ja isäpuoli ja toisessa isä ja äitipuoli? (emt., 5.) Tämä uusperheen sisäisten suhteiden moninaisuus käsitetasollakin kuvastanee suhteita myös sijaisperheessä. Oman lapsen näkökulmasta perheeseen kuuluvat omat vanhemmat ja biologiset sisarukset, mutta useimmiten myös sijoitetut lapset. Harvemmin omat lapset kutsuvat perhehoitolasta esimerkiksi ”sijaislapseksi”, päinvastoin perhehoitolapsi koetaan tunnetasolla sisarena tai veljenä. Toisaalta myös perhehoitolapsen näkökulmasta suhteiden moninaisuus ja niiden käsitteellistäminen noudattelee Jaakkolan ja Sántin kuvaaman kaltaista tilannetta.

3.1. Lapset perheen määrittelijöinä

Tarkasteltaessa lapsia osana perhettä ja sitä miten he asemansa perheessä kokevat, on tärkeää kysyä miten lapset määrittelevät perhettään ja perhesuhteitaan. Ritala-Koskisen (1993) tutkimuksessa lapset määrittelevät uusperhettä kokonaisuutena kolmella tapaa. Ensinnäkin tuottaessa uusperheen yleistä määritelmää ja toisekseen kuvattaessa konkreettisten uusperheiden kokoonpanoa. Lisäksi lapset kuvataan aktiivisina perheensä määrittelijöinä uusperheessä, sen osoittajina ketkä kuuluvat perheeseen ja ketkä eivät. (emt., 103.) Ritala-Koskisen tutkimuksessa lapset määrittyvät keskeiseksi osaksi uusperhettä. Sen lisäksi, että lapset pelkällä olemassaolollaan määrittävät uusperhettä, heidän kauttaan myös uusperhe kokonaisuudessaan saa erilaisia tarkenta-

via lisämääreitä. Tällaisia lisämääreitä ovat lapsen biologinen syntyperä sekä lapsen ikä ja sukupuoli. (emt., 104.)

Jaakkola ja Sääntti (2000) pohtivat uusperheiden lapsia ja vanhempia koskevassa tutkimuksessa uusperheen lapsipuolen (toisen puolison lapset suhteessa uuteen puolisoon) asemaan mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä. Tutkijat nostavat esiin tekijöitä, jotka vaikuttanevat lapsipuolen asemaan perheessä. Lapsipuolen asemaan vaikuttavat esimerkiksi se, minkä ikäinen lapsi on ollut silloin kun hän on saanut isä- tai äitipuolen; se, onko lapsi saanut uusperheessä isä- vai äitipuolen; se, onko uusperheessä myös yhteisiä lapsia; ja se, onko lapsen muualla asuva biologinen vanhempi elossa vai onko lapsipuoli myös puoliorpo. Lapsipuolen asemaan voi vaikuttaa niin ikään se, onko hänen isä- tai äitipuolellaan myös omia lapsia, minkä ikäisiä nämä ovat ja asuvatko he samassa kodissa vai muualla. On huomattava, että lapsipuolen asema perheessä ei pysy aina samana vaan muuttuu ajan mittaan ja on luonteeltaan siis prosessi. Yhteiselämän jatkuessa perheenjäsenten roolit vakiintuvat ja heihin kohdistuvat odotukset täsmentyvät. Lapsen kasvaessa lisääntyvät myös hänen yhteytensä perheen ulkopuolelle ja hän saa jatkuvasti enemmän perheestään riippumatonta yhteistä asemaa. (emt., 5.) Myös sijaisperheen omien lasten asemaan voidaan ajatella vaikuttavan monet tekijät. Omien lasten asemaan vaikuttanevat lasten iät; mitä vanhempia omat lapset ovat sitä vahvemmin he pystyvät vaikuttamaan omaan asemaansa; myöskään oman lapsen asema ei pysyne samana, vaan se muuttuu ajan mittaan ja on luonteeltaan prosessiluonteinen. Sijoituksen alkuvaiheessa sijaisvanhemmat voivat tietoisestikin pyrkiä huomiomaan omia lapsia enemmän, riippuen esimerkiksi sijoitettavan ja omien lasten iästä. Alkuvaiheen jälkeen tilanne normalisoituneen ja omien lasten ”paikka” perheessä vakiintuu. Yhteiselämän jatkuessa selkiytyvät myös omiin lapsiin kohdistuvat odotukset ja roolit.

Ritala-Koskisen tutkimuksen aineistossa koskien vanhempien uusia parisuhteita, lapsen kuvataan joutuvan luopumaan tai jakamaan hänelle aiemmin kokonaan kuuluneita ihmissuhteita, mikä näyttäytyy menetyksenä ja kärsimyksen tai syrjityiksi tulemisen aiheuttajana. Tämän ihmissuhteista luopumisen lisäksi aineistossa kuvataan lasten

voivan joutua tekemään myös varsin konkreettisia uhrauksia esimerkiksi uusien sisarusten edessä, kuten jakamaan huoneensa heidän kanssaan, mikä edelleen vahvistaa lapsen kärsijän identiteettiä. (emt., 109.) Samantyyppinen identiteettimalli voidaan nähdä myös sijaisperheen omien lasten kohdalla. Lasten hyvinvointi uusperheessä näyttää selvästikin edellyttävän neuvottelukykyisiä ja keskinäistä suhdettaan käsittelemään kykeneviä vanhempia (emt., 109).

Vanhemman uuden parisuhteen ohella myös uusperhe kokonaisuutena kuvataan lapselle suurena perhesuhteiden muutoksena. Tällöin uusperhe merkitsee paitsi uutta parisuhdetta myös uusia sisarus- ja sukulaisuussuhteita ja biologisten perhesuhteiden suhteiden ylläpitämisen järjestelyjä. Suhteessa uusperheen elämään kokonaisuutena, lapselle rakentuu hyvin vahvasti identiteetti `uusperheen ongelmien lähde`. Lapsi ei siis suinkaan määriy uusperheen aikuisten ilon ja onnen lähteeksi – lapsen myönteisistä vaikutuksista uusperheen elämään ei puhuta. (emt., 117.) Toisekseen lasten identiteetti uusperheen ongelmien lähteenä suhteessa uuteen parisuhteeseen kietoutuu lasten kasvatukseen – siitä puhumiseen ja sen toteuttamiseen käytännössä.

Aivan kuin uusperhekin, sijaisperhe, sijaisperheessä eläminen merkitsee uusia ”sisarussuhteita” (emt., 117). Uusperheiden mukanaan tuomat perhesuhteiden muutokset näyttäytyvät lapsille väistämättöminä ja ne edellyttävät lapsilta nimenomaan sopeutumista, sopeutujan identiteetin (emt., 119). Lasten sopeutumista ei aseteta kyseenalaiseksi, mutta sopeutuminen ei tapahdukaan kädenkäänteessä, itsestään selvästi, vaan pikemminkin ongelmia sisältävänä prosessina. Lapsiin kuitenkin liitetään sopeutuminen uusiin olosuhteisiin kategorisena ominaisuutena: lapset kyllä sopeutuvat. (emt., 120.) Lapsen ikä määrittyy uusperheeseen sopeutumisen ennusmittariksi. Mitä pienempiä lapset ovat, sitä helpommin lasten sopeutumisen vanhemman uuteen perheeseen kuvataan tapahtuvan. Uusperheeseen sopeutumisen nopeus ja siihen kulunut aika tulevat näkyviksi ennen kaikkea asiantuntija puheessa. Lasten sopeutuminen määrittyy aikaa vaativaksi ja uusperheen aikuisten velvollisuus on antaa lapsilla aikaa sopeutua. (emt., 120-121.) Sekä sijais- että uusperheessä tilanteeseen sopeutuminen lie-nee kaikkien kannalta helpoin ratkaisu. Kaikin puolisen yhteisymmärryksen kannalta

yhteen hiileen puhaltaminen on ainakin alussa kaikkien vapaaehtoisesti valitsema tapa rakentaa perhekokonaisuutta. Kussakin perheessä voidaan kuvitella luotavan rajat lasten mahdollisuuksille vaikuttaa asioihin sekä heille asetetuista vaatimuksista uudessa perhetilanteessa. Tästä näkökulmasta tarkastellen vanhemmat asettavat rajoja ja antavat lapsille mahdollisuudet ikävienkin tunteiden näyttämiseen. Se, tapahtuuko sopeutumista aina ja ilman muuta, riippuu perheenjäsenten tekemistä sopimuksista. Miten uuteen perhehoitolapseen suhtaudutaan entä uuteen vanhempaan lapsineen? Hyvin pitkälti sopeutumista ja sen rajoja säätelevät aikuiset, aivan kuten kasvatussuhteessa muutoinkin. Kuten myös Jaakkola ja Sääntti (2000) toteavat, yhteiselämän jatkuessa perheenjäsenten roolit vakiintuvat ja heihin kohdistuvat odotukset täsmentyvät.

Tietyissä mielessä kuvaukset uusperheen myönteisistä vaikutuksista lapsille kytkeytyvät 'sopeutujan identiteettiin': uusperheeseen sopeutuminen kasvattaa ja vahvistaa lasta ja lopulta tarjoaa rikkaan kasvu ympäristön. Uusperheellä kuvataan olevan lasta vahvistava ja kasvattava funktio. Perherakenteen muutoksiin sopeutuminen määritellään lapselle hyväksi ajatellen hänen tulevaisuuttaan. Paitsi elämäkouluna, uusperhe kuvataan lapsen kasvu ympäristön rikastajana ja ihmissuhteiden moninaistajana. (emt., 122-123.)

3.2. Sisarussuhteiden asteittaisuus

Uusperheen muodostuminen merkitsee lapselle "uusien vanhempien" lisäksi usein myös "uusien sisaruuksien" (Ritala-Koskinen 1993, 138). Uusperheen lasten keskinäisiä suhteita kuvataan Ritala-Koskinen aineistossa puhumalla esimerkiksi 'lasten välisistä suhteista', 'sisaruuksista', 'veljistä', 'sisarpuolista', 'pienempien ja isompien lasten suhteista', 'uusista sisaruuksista', 'kavereista' tai 'kilpailijoista'. Uusien sisaruuksien saaminen, oli kyse puoliksi biologisista tai ei-biologisista sisaruuksista, kuvataan tyypillisesti lasten kannalta myönteisenä asiana: uudet sisarukset ovat ilon ja riemun aihe lapsille, joskin marginaalisena kääntöpuolena ovat kateus, kilpailu ja mustasukkaisuus. (emt., 139.)

Kuvaukset uusperheen lasten keskinäisistä suhteista on kuitenkin mahdollista nähdä sisarussuhde-asteikolla. Eri sisarussuhteen asteita edustavat sisarussuhde, kaverisuhde ja kilpailusuhde. Näistä sisarussuhde merkitsee kaikkein syvintä ja perustavaa laatua olevinta suhdetta. Vaikka suhde kuvauksissa käytännössä on useimmiten ainakin puoliksi biologinen, ei biologia pohjimmiltaan organisoi tuota suhdetta vaan tietynlainen sisarussuhde. Sisarussuhteelle näyttäisi olevan ominaista myös suhteen kokonaisuus. Kuvauksissa korostetaan, että on kyse sisarussuhteesta eikä mistään puolisuhteesta: sisarpuolten ja velipuolten sijaan halutaan puhua sisarista ja veljistä. Kaverisuhde puolestaan on jotain selvästi pinnallisempaa ystävyyttä, joka ei pidä sisällään sisarustunnetta ja kilpailusuhde määrittyy vähiten sisarussuhteeksi – tai pikemminkin ei-sisarussuhteeksi. (emt., 140.)

Lasten välisiä suhteita on tarkasteltu tutkimuksissa myös sisaruskateuden näkökulmasta. Ritala-Koskisen sisarussuhdeasteikkoa tarkastellessa, myös sisaruskateuden voidaan olettaa sisältyvän lasten välisiin suhteisiin. Uusperhekontekstissa sisaruskateuden on kuvattu juontuvan muun muassa pelosta menettää vanhempi (kts. esim. Peura 1996). Uusperheiden lasten väliset suhteet on asia, jota vanhempien kannattaa erityisesti miettiä jo yhteen mennessään. Eri vanhempien lapsien välille voi tulla hyvinkin tulehtuneita välejä, joista voi pahimmillaan tulla koko uusperheen kompastuskivi. Tässä tilanteessa ei auta muu kuin puhua ja puhua, kuunnella ja puhaltaa yhteen hiileen. (Peura 1996, 34-36.)

Myös vauvan syntymä perheeseen voi synnyttää muissa sisaruksissa kateuden tunteita. Sisaruksiin liittyvät tunteet voivat olla hyvinkin ristiriitaisia. Lapsi voi olla iloinen siitä, että on saanut pikkusiskon tai –veljen, mutta on samalla myös vihamielinen vauvalle, joka hänen mielestään on vienyt hänen paikkansa vanhempien sydäimestä. Lapsen ajatukset voivat olla julmiakin, ja niissä voi olla toiveita päästä vauvasta eroon. Lapselle pitää selittää tunteita lapsen omilla sanoilla, mutta aikuisen rakentavalla tasolla – ei moralisoiden vaan ymmärtäen lapsen tunteita. (Peura 1996, 34-36.)

Ritala-Koskisen (1993) esittämää sisarussuhde-asteikkoa käytän omassa tutkimuksessani tarkastellessani sijaisperheiden omien lasten ja perhehoitosten välisiä suhteita. Kaiken kaikkiaan näiden suhteiden voidaan ajatella asettuvan tasaisesti kullekin Ritala-Koskisen määrittelemälle asteikolle. Omien lasten ja perhehoitosten välisten suhteiden muotoutumiseen vaikuttavat ensisijaisesti lasten väliset tunteet. Se, miten perhehoitolapsi perheessä koetaan riippuu monesta tekijästä. Sijaisperheen oma lapsi voi kokea suhteensa perhehoitosten sisarussuhteena, kun taas perhehoitolapsi voi arvioida suhteen enemmänkin kaverisuhteeksi. Mielenkiintoiseksi tutkimuskohteeksi voitaisiin asettaa myös näiden arvioiden rinnastaminen; miten oman lapsen ja perhehoitosten arviot keskinäisistä suhteista eroavat toisistaan. Tässä tutkimuksessa kuitenkin olen kiinnostunut vain sijaisperheen omien lasten käsityksistä suhteiden asteikoista ja laadusta.

4. LAPSINÄKÖKULMA METODOLOGISENA LÄHTÖKOHTANA

Lapsuuden historiassa tapahtuneiden muutosten merkityksen ja tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisen lapsinäkökulman keskeisimmän sisällön ymmärtämiseksi, on tärkeää luoda katsaus lapsuuden merkityksiin ja sisältöihin yhteiskunnassamme viime vuosien ajalta.

Lapsuus ja lapsen asema yhteiskunnassa ovat vuosikymmenien saatossa muuttuneet. Muutos on tapahtunut erityisesti asenteissa, siinä miten aikuiset näkevät lapsen ja tämän aseman yhteiskunnassa. Yhteiskunnan institutionalisoitumisen, laitostumisen myötä, lasten asemaa tarkastellaan myös ns. instituutioiden verkoston kautta. Instituutioiden verkosto on esimerkiksi neuvolan, päiväkodin ja koulun muodostama laitoskonaisuus, johon lapsi syntymästään lukien joutuu. Tämän institutionalisoitumisen myötä vanhemmat ovat kasvotusten oman kasvatustehtävänsä ja –roolinsa kanssa. Vanhempien kasvatustehtävä on jaettu ja huolenpito on osin siirtynyt instituutioille. Yhä suurempi osa kasvatustehtävistä on siirtynyt päiväkotiin, kouluun ja muihin instituutioihin. Vanhempien oma ensisijainen kasvattajan asema ei ole selkeä. Onko tämä yhtenä syynä perheiden lisääntyneisiin ongelmiin? Yhteiskunta puuttuu perheiden elämään eri tavoin. Lopulta vanhemmuutta halutaan tukea sijaisperheiden avulla.

Kaiken kaikkiaan lapsen asemaa yhteiskunnassa ovat määrittäneet ja yhä määrittävät aikuiset. Nytemmin lasten mielipiteitä ja kokemuksia on ryhdytty arvostamaan ja tämän vuoksi lapsitutkimus on saanut sijansa yhteiskuntatutkimuksessakin. Lapsen asema perheessä ja yhteiskunnassa on lakisääteisesti vahvistettu. Lapsuuden ja aikuisuuden välille on näin myös kulttuurisesti hyväksytty valtasuhde, joka säättää alaikäiset täysi-ikäisistä riippuvaisiksi ja sulkee heidät yhteiskunnan osallistumisen ulkopuolelle. Olennaisin ero lasten ja aikuisten oikeudellisessa asemassa on se, että aikuiset ovat täysivaltaisia ja lapset vajaavaltaisia. (Alanen & Bardy 1991, 60.)

4.1. Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä

Lapsuus on nähty länsimaisessa kulttuurissa perheeseen kuuluvana asiana ja ajanjaksona, jolloin sosiaalistuminen tapahtuu (Alanen 1992, 137). Mutta käsitykset lapsuudesta ja lapsen asemasta eivät kaikkialla ole samat, eivät liioin historiallisesti. Lapsuus syntyi kulttuurisessa mielessä silloin, kun käsitys lapsen erityisyydestä aikuiseen nähden alkoi tulla tunnetuksi ja tunnustetuksi (Alanen & Bardy 1991, 10). Ranskalaisen historiantutkijan Philippe Ariés'n mukaan muutos lapsiin kohdistuvissa asenteissa tapahtui vasta ydinperhe- ja koulutusideologian sekä intimitteettiajattelun saadessa merkittävän aseman teollistumisen myötä (Lallukka 1993, 5). Nykyaikana lapsuus ymmärretään yksilöllisenä siirtymävaiheena, suojelun tarpeessa olevana kehityskautena ei vielä-aikuisuudesta aikuisuuteen (Alanen & Bardy 1991, 90).

Ajatus siitä, että lapsuus on myös yhteiskunnallinen ilmiö on historiantutkimuksen synnyttämää. Yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun on noussut ainakin kolme tutkimukseen nojaavaa kertomusta lapsuuden historiasta (Alanen & Bardy 1991, 9).

Philippe Ariés pitää modernia lapsuutta taantumiskertomuksena: lasten taloudellinen ja emotionaalinen riippuvuus aikuisista lisääntyi, autonomia supistui ja sosiaalinen elinpiiri kaventui. Eskolan (1984) mukaan lapsuuden historia, sellaisena kuin Ariés sen kirjoittaa, on tulemista tietoiseksi lapsen erityisluonteesta. Samalla se kuitenkin on yhä vahvemmin myös lapsen eristämistä pois aikuisen yhteisöstä: siirtämistä vapaudesta kurinalaisuuteen, yksityisyydestä yksinäisyyteen, elämän vahvasta arkitodellisuudesta kirjojen ja opiskelun maailmaan. Näin nähtynä lapsuuden historiasta tulee jotakin haikeaa. Lapsen ja hänen sosiaalisen yhteisönsä välitön yhteisyys on peruuttamattomasti menetetty. (Eskola 1984, 194.) Psykohistorioitsija Lloyd de Mause on katsonut lapsuutta vastakkaisesta näkökulmasta. Hän näkee nykylapsuuden positiivisena ilmiönä. Hänen mukaansa kehitys on nousujohteista: se vastaa aina paremmin lasten todellisiin tarpeisiin. (Lallukka 1993, 5.) de Mauseen mukaan yhteiskunnan kehittyessä on lapsia alettu kunnioittaa ja huomioimaan heidät yksilöinä. Molemmissa

kertomuksissa lapsuus ymmärretään yhteiskunnallisesti määräytyväksi ilmiöksi, jonka alkupiste ja kehityskulku voidaan kuvata (emt., 5.)

Kolmas selkeä linja lapsuuden hahmottamisessa väittää, että lapsuus olisi häviämässä. Se pohjautuu havaintoihin, joiden mukaan aikuisuuden ja lapsuuden välinen raja olisi hämärtyvässä. Neil Postman (1985) on tuonut esille kehityssuunnan, joka teknologian viimeaikaisen kehityksen avulla on johtamassa lasten ja aikuisten elämän ja kokemusten välisten rajojen häviämiseen. Tässä kertomuksessa aikuiselämän ilmiöiden sanotaan tunkeutuvan lasten maailmaan ja vetävän lapset aikuismaailmaan liian varhain, esimerkiksi joukkotiedotuksen ja massakulttuurin vuoksi. Nämä kolme lapsuuskertomusta ovat keskenään ristiriitaisia, mutta ne voivat kaikki olla osaksi oikeassa. Taantumisen, edistyminen, häviäminen voivat koskettaa yhtä aikaa lapsuutta sen eri puolilta. Se, mitä näkee riippuu lapsuuden tarkastelukulmasta. (Alanen & Bardy 1991, 10.)

Monet lapsuustutkijat puhuvat lapsuuden institutionalisoimisesta yhteiskunnassamme. Lapsuuden institutionalisoituminen on ollut noin sadan vuoden pituinen projekti. Se alkoi vuosisadan taitteessa, kun lasten terveydenhuoltoon alettiin kiinnittämään huomiota. Lapsuuden institutionalisoituminen yhteiskunnassamme on laajentunut niin pitkälle, että lapsuuden voidaan sanoa olevan kulkemista instituutiosta toiseen. Suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluu oleellisena osana julkisen hallinnon ylläpitämä, organisoima ja säätelämä instituutioiden verkosto. Hän käy instituutioiden läpitunkeman elämän ainakin siihen saakka, kunnes hän on päässyt koululaitoksesta. (Pulma 1992, 52.) Valtiollisesti organisoitu instituutioiden verkosto on tavallaan se tapa, jolla lapsuuden maailma jäsentyy (emt., 53). Näiden instituutioiden toimintaa ohjaavat ja säätelävät aikuiset.

Institutionalisoitumiseen liittyen Strandell (1995) puhuu siitä, miten lapsuuden historia on kertomus eriytymisestä, erityisten ikävakioiden, lapsireviirien ja –instituutioiden luomisesta. Päiväkoti ja koulu ovat olleet osa sitä prosessia, jossa lapset on suljettu ”oikean” yhteiskunnan osallistumisen ulkopuolelle. Sen sijaan heille on osoitettu eri-

tyisesti heidän tarpeitaan varten kehiteltyjä ympäristöjä, kuten kouluja ja päiväkoteja (Engelbert 1994, Strandellin (1995,8) mukaan). Alanen ja Bardy (1991, 11) viittaavat eriytymiseen puhumalla siitä, että lapsuutta on yhä enemmän alettu pitää valmentautumisena aikuisuuteen, eräänlaisena yhteiskunnan ”odotushuoneena”. Siellä lasten tehtävänä on kehittyä ja hankkia niitä tietoja ja taitoja, joita he tulevat myöhemmin tarvitsemaan oikeassa yhteiskunnassa.

Voidaan sanoa, että meidän aikamme lapsidiskurssia luonnehtii eräänlainen kaksijaakoisuus: toisaalta keskustellaan siitä, että lapsia suljetaan yhteiskunnan ulkopuolelle, toisaalta he keskustelun mukaan saavat osakseen erityiskohtelun, eli huolenpitoa ja suojelua (Engelbert 1994, Strandellin (1995, 8) mukaan). Lapsista huolehtimista korostava näkemys toivoo lapselle kaikkea hyvää. Tällaisen käsityksen varjopuolena on kuitenkin se, että passiivinen vastaanottaminen korostuu lasten aktiivisten aikaansaannosten kustannuksella. Lapsen aktiivisuuden ja toiminnallisuuden ilmentymiä saataan jopa käsitellä kielteisesti. Lapsuus on jotakin sellaista mistä lasten täytyisi kasvaa eroon voidakseen tulla aikuiseksi. (Strandell 1995, 9.)

Tässä tutkimuksessa lapsia pyritään lähestymään niin, etteivät he jää omien asioidensa ulkopuolelle. Lähtökohtana on kaksi näkökulmaa: lasten kanssa keskustelu ja heidän mielipiteidensä esiintuominen ja lasten kokemusten tarkastelu osana lasten elämää.

4.2. Miksi tutkia lasten kokemuksia?

Lapsuustutkimus on nuori tutkimusala. Lapsuudesta ja lapsen näkemyksistä on vain vähän tutkittua tietoa. Lapsuuden tutkimus on ollut hyvin aikuiskeskeistä. Lapsesta tehtyjen tutkimusten näkökulma on ollut yleensä aikuisen ja lapsi on niissä nähty vain aikuisen toimenpiteiden kohteena. Lapsen asemaa koskevaa tutkimusta on ohjannut myös lapsuuden ymmärtäminen valmistumisena aikuisuuteen (ks. Alanen 1992, 14-15). Lapsen näkökulman korostamisella on haluttu lisätä alaikäisen mahdollisuuksia osallistua itseään koskeviin määräyksiin sen sijaan, että lapsen asioita käsitellään vain aikuisten kesken aikuisten käsittein (Dufva-Laitinen & Mönkkönen 1996, 90).

Yhteiskuntatieteiden piirissä lapsuus on jätetty ”odotushuoneeseen”, odottamaan aikuisuutta kuten Alanen ja Bardy (1991) ovat todenneet. Lasta ei olla osattu vielä paikantaa yhteiskuntaan tieteellisten käsitteiden ja metodien puuttuessa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana on tutkimusmaailmassa kuitenkin alettu kysyä suuria kysymyksiä lapsuudesta ja lapsuuden paikasta modernissa yhteiskunnassa. Aikaisempi lapsiin kohdistunut tutkimus puhui usein ”lapsen edun” nimissä. Ns. uudessa lapsitutkimuksessa lapsen etu on korvautunut lapsen kuuntelemisella suoraan tai muiden tahojen välityksellä. Lapsitutkimus lupaa tehdä lasta näkyväksi, antaa lasten puhua, paikantaa lapsuuden yhteiskuntarakenteessa ja määrittelee lapsen positiivisesti. (Strandell 1992, 19.)

Perinteisesti lapsitutkimus on liittynyt lähinnä lääketieteeseen, psykologiaan ja kasvatustieteeseen. Nyt lapsitutkimus on laajentunut uusille tieteenaloille kuten historiaan, oikeustieteeseen, sosiologiaan, sosiaalipolitiikkaan ja taloustieteeseen. Keskeisiksi aiheiksi ovat nousseet muun muassa lasten oikeudet ja osallistuminen, heidän havaintonsa ja tulkintansa, heidän toimensa ja kokemuksensa. (STM 1995, 47.) Yliopistollisen sosiologian ja sosiaalipolitiikan piirissä lasta ei ole nähty eksplisiittisenä tutkimuskohteena (Strandell 1992, 4). Esimerkiksi sosiologiassa on tutkittu enemmänkin itse instituutioita, joissa lapsi toimii (ks. esim. Alanen 1992, 199), mutta lapsen näkemystä, mielipiteitä ja kokemuksia instituutiosta ei olla selvitetty.

Lapsitutkimuksen ajankohtaisia haasteita on vahvistaa lasten asema teoriassa ja käytännössä. Ongelmat ovat paitsi tietoteoreettisia myös sosiaalisia ja vallankäyttöön liittyviä, ja osa niistä on kirjattu lakeihin ja asetuksiin. Monissa lapsiteorioissa ja ammatikäytännöissä tarkastellaan lapsen elämää ja kehittymistä irrallaan siitä laajasta vuorovaikutuksesta, jossa minuus kasvaa. (Riihelä 1996, 178.) Lapsuuden tutkimuksen peruskysymykseksi on nostettu erityisesti lapsuuden tutkimisen vaikeus. Lapsuuden tutkijoiden on tiedostettava ja perusteltava lapsuuden käsityksensä ja osattava toimia lapsitutkimuksessa samaan aikaan kahdella eri tasolla: lapsuuden arkitodellisuuden ja

käsitteiden tasolla. (Rauste-von Wright 1994, 8.) Lapsitutkimuksessa lähtökohdan tulisi olla lapsen käsityksissä ja arkitodellisuudessa.

5. TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

5.1. Tutkimustehtävä

Tarkastelen tutkimuksessani miten perheeseen tuleva sijaislapsi vaikuttaa perheeseen, erityisesti perheen omiin biologisiin lapsiin. Mitä odotuksia omilla lapsilla on vanhemmilleen, miten lapsi kokee ja ymmärtää oman muuttuneen roolinsa perheessä? Yleisesti ottaen sijaisperheiden koulutuksessa on noussut esiin tarve omien lasten huomioimiseen. Sijaisvanhemmiksi aikovat ovat kokeneet, että koulutuksessa on jätetty perheen omat lapset sivuun. Tutkimustarpeen voidaan sanoa nousseen kentältä – sijaisvanhemmilta.

Tutkimuksen lähtökohtana on lasten ajatusten ja mielipiteiden ja omien tuntemusten esiintuominen. Vanhempien roolina tutkimuksessa on lähinnä taustatietojen antaminen. Vanhemmilta on tutkimuksessa pyritty saamaan taustatietoa lasten sopeutumisesta ja sen luonteesta; kuinka perheessä on läpikäyty sijaislapsen perheeseen tuloa, miten he ovat nähneet omien lapsien sopeutumisen, onko uusi perhetilanne vaatinut lapselta lainkaan sopeutumista. Lapsen haastattelemisen sinänsä on haasteellista ja heidän haastattelemisensa asettaa haastattelijan vaatimaan tehtävään. Tämänkin tutkimuksen kohdalla sain huomata kuinka vaikea lapsen, erityisesti nuorimpien oli puhua suoraan tunteistaan ja ajatuksistaan, toisin sanoen muuttaa sisäinen olotilansa puheeksi. Joskus lapsi tarvitsi lisää tukea vastaukseensa, esimerkiksi lisäkysymyksien muodossa tai suoranaisena tukena vieressä istuvilta sisaruksiltaan. Päämäärä, johon tutkimuksella kuitenkin pyrittiin, lasten kokemuksista keskusteleminen, oli punainen lanka, jonka varassa haastattelu eteni. Lapsilta saatu tieto on arvokasta ja heiltä saatu tieto perustuu useimmiten subjektiivisiin, henkilökohtaisesti koettuihin tunteisiin ja ajatuksiin - ainutlaatuisiin lähteisiin. Tärkeintä on ollut se, että päärooli on lapsella itsellään.

Sukupolvijärjestelmän lähtökohtana on se, että lapsen ja aikuisen asemalla on hierarkkinen ero. Lasten tapaa tehdä havaintoja ja ajatella pidetään eriarvoisina ja ne usein jäävät aikuisten esittämien totuuksien alle. Tutkimukseni peruslähtökohtana on lapsi-

keskeisyys; kyseessä on lapsia koskeva tutkimus, jonka avulla pyritään saamaan tietoa lapsen asemasta ja mahdollisesti löytämään muutosratkaisuja. Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä saavuttaa hiljalleen paikkaansa aikuisten maailmassa. Aikuisten asenteet ovat muuttuneet myönteisiksi lapsille ja heiltä halutaan kommentteja ja mielipiteitä. Tässä tutkimuksessa lapsilta halutaan arvokasta tietoa; tieto saa merkityksensä sitä kautta että se on lapsilta saatua tietoa.

5.2. Haastateltavat ja aineiston keruu

Tutkimukseen osallistui kolme perhettä, joista haastatteluihin osallistui kahdeksan lasta. Haastateltavien lasten alaikäraja oli kymmenen vuotta. Vanhimmat haastateltavista lapsista olivat seitsemäntoistavuotiaita. Haastattelujen alaikärajaksi asetettiin luonnostaan kymmenen ikävuotta, sillä koin itse haastattelujen näin, omista lähtökohdistani käsin, onnistuvan parhaiten. Tutkimukseen valitut perheet ovat osallistuneet PRIDE-valmennukseen 1990-luvun puolivälissä. Sijoitukset perheisiin ovat tapahtuneet tämän ajankohdan jälkeen. Edellytyksenä perheiden valinnalle oli se, että sijoitettu lapsi oli asunut perheessä vähintään vuoden ajan.

Ensimmäinen yhteydenotto perheisiin tapahtui jo kesäkuussa 1998, jolloin PRIDEN projektipäällikkö Raili Bäck-Kiiänmaa lähetti perheille kirjeen (liite 3) tehtävästä tutkimuksesta. Kirjeessä tiedusteltiin halukkuutta tutkimukseen osallistumiseen. Haastatteluiden aloittaminen kuitenkin venyi, ja lähetin uuden kirjeen perheille lokakuussa 1998 (liite 4). Tämän kyselyn myötä yksi perheistä kieltäytyi kokonaan tutkimukseen osallistumisesta. Kyselyn yhteydessä lähetin perheen lapsille oman kirjeen, jossa lyhyesti kerroin tehtävästä tutkimuksesta ja esitin pyynnön kirjoitelman kirjoittamisesta (liite 5). Tutkimuksen tarkoituksen (lapsinäkökulman huomioiminen) näkökulmasta tarkastellen, koin välttämättömäksi sen että lapset saavat henkilökohtaisesti heille tarkoitettua kirjeen.

Ennen tapaamistamme pyysin haastatteluun osallistuvia lapsia kirjoittamaan kirjoitelman (liite 5). Kirjoitelman tarkoituksena oli luoda taustatietoja ja -kuvaa perheistä,

joista en etukäteen tiennyt mitään. Kirjoitelmien tarkoituksena oli toisaalta myös luoda pohjaa haastatteluille, sillä niistä saatujen tietojen pohjalta tutustuminen ja varsinainen haastattelemineen tuntui luonnollisemmalla. Kirjoitelmissaan lapset ovat kirjoittaneet perheistään, sijaislapsista, jotka asustavat perheissä ja omista tuntemuksistaan liittyen sekä omaan perheeseensä että ”sijaissisarensa”.

Olin asettanut kirjoitelman aiheeksi ”Minä ja perheeni”. Kirjoitelman pituuden lapset saivat itse päättää – oma toivomukseni oli vähintään sivun mittainen kirjoitelma. Kehotin lapsia vapaasti kirjoittamaan ajatuksistaan ja tuntemuksistaan. Luottamusta pyrin lapsissa herättämään mainitsemalla kirjoitelmien tulevan vain minun luettavakseni. Jotta lasten ja nuorten oli helpompi osoittaa kirjoitelma konkreettisesti jollekulle luettavaksi, lähetin lapsille myös itsestäni ja Pilku-kissasta valokuvan.

Kirjoitelmat poikkesivat paljon toisistaan. Teini-ikäiset haastateltavat kuvasivat paljonkin perhettään, harrastuksiaan ja kertoivat koulunkäynnistään. Erikseen kirjoitelmissa kerrottiin myös perheeseen sijoitetusta lapsesta: *”Tänä syksynä tuli täyteen muistaakseni kaksi vuotta, kun Mikko-poika sijoitettiin meille. Mikon tulo meille ei oikeastaan tuntunut niin ihmeelliseltä, vaikka kyse olikin autistisesta lapsesta. Meillä on muistaakseni ollu jo viitenä kesänä peräkkäin kesälapsia ja siihen oli jo tottunut, että meillä tulisi aina olemaan ´vieraita` lapsia asumassa välillä.”* tyttö 16 v.

Kirjoitelmissa nuoret pohtivat syvällisestikin sekä sijoitettuun lapseen että vanhempinsa jaksamiseen liittyviä tuntemuksiaan: *”Alussa mietin, miksi meille piti sijoittaa autistinen lapsi, koska normaali lapsi olisi ollut samanlainen kuin muutkin sisarukse- ni. Totta kai minultakin kysyttiin, että mitä mieltä olen siitä, jos meille sijoitetaankin tavallaan ´kehitysvammainen` lapsi. Silloin se oli tuntunut, että mikäs siinä, että samahan se on et millainen ihminen se on. Joka tapauksessa siitä tulisi minulle uusi veli. Ei sitä silloin tiennyt, että miten paljon Mikko veisi vanhempiemme aikaa.”* tyttö 16 v. Joistakin kirjoitelmista välittyi jo ennakkoon omien lasten tunnelmia. Haastattelurun- koa pohtiessani palasin yhä uudestaan ja uudestaan kirjoitelmiin, ja pyrin osin rivien-

kin välistä tulkitsemaan lasten ajatuksia. Näihin oletuksiinhan minun oli tarkoitus saada vastauksia varsinaisten haastatteluiden kautta.

Kirjoitelmien tarkoituksena oli siis ensisijaisesti luoda pohjaa haastatteluille. Lasten ja nuorten kanssa keskustelu on helppo aloittaa, kun haastattelijalla on olemassa jonkinlaista pohjatietoa lapsen harrastuksista, koulunkäynnistä ja vapaa-ajan vietosta. Kirjoitelmiin ei tutkimuksen analyysiosassa ole liiemmin palattu. Tutkimuksen lähtökohdina on ollut lasten haastattelu, jolle siis myös analyysiosassa annetaan painoarvoa kirjoitelmien tiedollista arvoa kuitenkin vähöksymättä.

Kirjeeni ja pyyntöni kirjoitelman kirjoittamisesta saivat vaihtelevan vastaanoton. Osa lapsista (3) koki aiheen vaikeaksi kirjoittaa, kun toisille (5) se oli yksi tapa kertoa omasta perheestä ja omista harrastuksista sekä koulunkäynnistä. Vanhemmilta saaduissa palautekyselyissä myös viitattiin vaikeuksiin saada aikaiseksi kirjoitelmaa: *”Niko (14) ei osannut alkaa kirjoittamaan, mutta toivottavasti saat hänestä suullisesti jotain ulos”* ja *”lapset ovat vähän nihkeitä (murrosikä) kirjoittamaan meidän perheestä.”*

Vanhemmat ovat kokeneet työni aiheen läheiseksi ja ovat viestittäneet, että aihe on todellakin jäänyt kokonaan sivuun. Sijaisperheitä koskevat artikkelit sekä tutkimukset käsittelevät omien lasten näkökulman sijasta useimmiten sijoitetun lapsen asioita. Myös lapset ovat kiitelleet, että heidät vihdoin huomioidaan kuten esimerkiksi yksi 16-vuotias tyttö: *”Odotan aika innolla haastatteluasi ja keskusteluumme, koska on mukavaa että meiltä perheen omiltakin lapsilta kysytään, että miltä tuntuu ja miten sopeutuu uuteen asiaan.”*

Ensimmäisessä perheessä omia lapsia oli kaiken kaikkiaan neljä, joista ikänsä puolesta haastatteluihin osallistui kaksi (2) lasta. Pitkäaikaisena sijoituksena tässä perheessä oli yksi, autistisia oireita ilmentävä lapsi. Toisessa perheessä omia lapsia oli kolme (3), jotka kaikki ovat mukana haastattelussa. Tähän perheeseen oli sijoitettu lapsi pitkäaikaisena sijoituksena kolmen kuukauden ikäisenä. Kolmannessa perheessä omia lapsia

oli kolme (3), jotka myös kaikki osallistuivat haastatteluun. Perheeseen oli sijoitettu pitkäaikaisena sijoituksena MBD:ta sairastava lapsi. Lapsella oli perheen mukaan historiassaan yksi epäonnistunut sijoitus. Kaikissa perheissä perhehoitolapsi oli sijoitettu perheeseen 1990-luvun puolivälin jälkeen.

5.3. Tutkimusmenetelmä

Tässä tutkimuksessa tarkastelukohteena ovat sijaisperheiden omat lapset. Haastateltavat lapset ovat perheistä, joissa vanhemmat ovat käyneet PRIDE-koulutuksen ja joissa haastatteluhetkellä on ollut sijoitettuna lapsi vähintään vuoden. Vuodesta 1995 alkaen Suomessa on ollut käytössä Yhdysvalloissa kehitetty sijais- ja adoptiovanhempien valinta- ja valmennusmenetelmä PRIDE. Sen tavoitteena on tuoda valmennukseen suunnitelmallisuutta ja antaa välineitä yhteiseen arviointiin ja päätöksentekoon. PRIDE-valmennuksessa kokenut sijais- tai adoptiovanhempi ja sosiaalityöntekijä toimivat kouluttajaparina. Näin yhdistyvät sijais/adoptiovanhemman käytännönkokemus ja sosiaalityöntekijän ammatillinen tieto. Termi PRIDE muodostuu viiden englanninkielisen sanan ensimmäisistä kirjaimista: Parent's Resource for Information, Development and Education. PRIDE-valinta- ja valmennusohjelma on siihen osallistuville sijais- ja adoptiovanhemmille (Parents) voimavara (Resource). Ohjelman tavoitteena on antaa tietoa (Information), joka auttaa kehittymään (Development) hyväksi sijais- ja adoptiovanhemmiksi. PRIDE on myös yhteistyöprosessi, jossa eri osapuolet oppivat (Education) toinen toisiltaan. (Ahto & Mikkola 1999, 35.)

Tutkimusmenetelmänä käytin teemahaastattelua. Teemahaastattelussa on tyypillistä, että haastattelun aihepiirit eli teema-alueet ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuu (Hirsjärvi ym. 1997, 204). Haastattelijä varmistaa, että kaikki etukäteen päätetyt teema-alueet käydään haastateltavan kanssa läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus vaihtelevat haastattelusta toiseen (Eskola & Suoranta 1997, 87). Teema-alueet toimivat haastattelussa eräänlaisena muistilistana ja keskustelua ohjaavina kiintopisteinä. Teemahaastattelu tarjoaa lähestymistien muun muassa subjektiivisiin tunteisiin ja ajatuksiin sekä havaintoihin omasta käyttäytymisestä.

Teemahaastattelusta puuttuu strukturoidulle haastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Tämä mahdollistaa tutkijan tavoitteleman luontevanoloisen haastattelutilanteen. Vastaajat voivat vapaasti käyttää omaa käsitteistöään ja omia sanontojaan ja tuoda heistä itsestään tärkeitä tuntevia asioita esiin, niin kuin he itse näkevät (Hirsjärvi 1980, 70; Hirsjärvi & Hurme 1982, 36-41). Hirsjärvi ja Hurme (1982) ovat kuvanneet teemahaastattelun sopivaksi aineistonkeruumenetelmäksi muun muassa silloin kun tutkitaan ilmiöitä, joista haastateltavat eivät ole tottuneet keskustelemaan päivittäin, kuten esimerkiksi arvostuksistaan, ihanteistaan ja perusteluistaan kriittisessä mielessä tai kun halutaan selvittää heikosti tiedostettuja seikkoja. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä siksi, että haastattelun aihepiirit, teema-alueet ovat tiedossa. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 36.) Haastattelu on vuorovaikutusta, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Haastattelu on osa normaalia elämää, joten normaalit fyysiset, sosiaaliset ja kommunikaatioon liittyvät seikat vaikuttavat haastattelutilanteeseen. (Eskola & Suoranta 1997, 86.) Haastattelulle vuorovaikutustilanteena on tyypillistä, että se on 1) ennalta suunniteltu; 2) haastattelijan alulle panema ja ohjaama; lisäksi 3) haastattelijä joutuu usein motivoimaan haastateltavaa ja pitämään haastattelua yllä; 4) haastattelijä tuntee roolinsa ja haastateltava oppii sen; 5) haastateltavan on luotettava siihen, että hänen kertomisiaan käsitellään luottamuksellisesti (Hirsjärvi & Hurme 1980, 41).

Tutkimukseni teemahaastattelun runko sekä lasten ja vanhempien haastatteluiden osalta muodostuu kolmen suuremman teeman ympärille: lapsi ja perhe, sopeutumisprosessi sekä lapsi ja sijaislapsi (liitteet 1-2). Teema-alueet sekä lasten ja vanhempien haastatteluissa ovat samat, lähtökohdat haastatteluun erilaiset. Teema-alueet muodostuivat tarkastellessani omien lasten tilanteita perhekokonaisuudessa; perhekontekstissa lapset luovat suhteita vanhempiin ja sisaruksiinsa sekä tarkasteltavat itseään tässä kokonaisuudessa. Tähän perustuen teema-alueet on jaettu kolmeen edellä mainittuun alueeseen. Vanhempien haastatteluissa teema-alueet säilyivät samoina, näkökulma siirtyi lapsista vanhempiin – miten vanhemmat näkivät omien lastensa kokemukset.

Lasten haastatteluissa teema-alue kysymykset liittyivät lasten kokemuksiin ennen ja jälkeen sijoituksen, omiin mieleen jääneisiin ajatuksiin perhehoitolapseen tutustumisesta ja sopeutumisesta sekä perheeseen ja siinä mahdollisesti tapahtuneisiin muutoksiin. Vanhempien haastattelun runko noudatti samoja teema-alueita kuin lasten haastattelu. Vanhempien haastattelut loivat yleistä kuvaa sijoitukseen liittyvistä seikoista sekä lasten sopeutumiseen liittyneisiin huomioihin. Haastatteluiden tarkoituksena on erityisesti tarjota taustatietoja liittyen perhehoitolapsen sijoitukseen sekä sijoituksen aiheuttamista käytännönjärjestelyistä, muun muassa huonejärjestelyistä että omiin lapsiin liittyvistä seikoista.

Lasten haastatteluissa lapsi ja perhe -teeman ympärille on rakennettu perheen dynamiikkaa koskevat kysymykset. Tämän teeman sisällä lasten kanssa on keskusteltu perheen sisäisistä rooleista, omien lasten kokemasta asemasta, muutoksista perhekenteessä jne. Sopeutumisprosessi-teeman ympärillä on käsitelty lasten sopeutumista koskevaa tematiikkaa: sopeutumisprosessia ja omien lasten vanhempiensa kanssa käymiä keskusteluita. Lapsi ja sijaislapsi -teemassa on käsitelty lasten välisten sosiaalisten suhteiden ja tunnesiteen muodostumista. Vanhempien haastatteluissa lapsi ja perhe -teema keskittyy lähinnä vanhempien omiin kokemuksiin koskien kasvatusmenetelmiä, vanhemmuutta sekä perheen sisäisiä rooleja. Sopeutumisprosessi -teeman alla vanhemmat tarkastelevat omien lastensa sopeutumista, sen ilmenemismuotoja ja etenemistä sekä omien lasten kasvua omaan rooliin. Viimeisessä teemassa, lapsi ja sijaislapsi, vanhempi tarkastelee ulkopuolisena lasten välisiä suhteita, niiden muodostumista ja kehkeytymistä.

Pääpaino tutkimustuloksissa on annettu lasten omille kannanotoille. Vanhempien haastatteluista saatuja tietoja on käytetty lähinnä lasten sopeutumista käsittelevässä kappaleessa. Tämä oli haastattelun tutkimusalueista ainoa, jonka sisäistäminen ja kokemuksista kertominen tuotti lapsille ja nuorille vaikeuksia.

5.4. Haastatteluiden toteuttaminen

Haastattelutilanteessa kysymyksillä ja niiden muotoilulla on tärkeä merkitys. Näiden lisäksi tärkeää on kuitenkin myös se, miten haastattelija luo lapsen kontaktin - ilman lapsen halua yhteistyöhön haastattelusta ei saa mitään irti. Kun haastattelun kohteena on lapsi, haastattelun suunnitteluun on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Haastateltaessa lasta on huomioitava monia asioita. Ensinnäkin lapselle on annettava tilaa omille ajatuksilleen ja aikaa tuoda ne esiin. Yleensä lapsilla on aina jotain sanottavaa, ja he tarvitsevat aikaa ajattelemiseen. (Doverborg & Pramling 1989, 33.) Haastattelijan on annettava lapsella aikaa, jotta tämä kykenee pukemaan ajatuksensa sanoiksi. Usein lapselle on esitettävä lisäkysymyksiä, joilla jo annettua vastausta voidaan tarkentaa.

On olemassa useita erilaisia tapoja asettaa lapselle kysymyksiä, joilla pyritään saamaan esiin heidän ajatuksiaan ja kokemuksiaan joltain tietyltä alueelta. Jotta haastattelija pystyisi syvähaastattelemaan lasta, suurin merkitys on sillä, miten lapsen vastauksia myötäillään. (emt., 33.) Usein lapset kokevat helpoimmaksi tavaksi haastattelussa sen, että heitä pyydetään kertomaan jostain tietyistä asiasta. Toinen tapa haastatella lasta on pyytää häntä kuvailemaan tiettyä asiaa. Muita tapoja haastatella lasta on esimerkiksi yleisten ja yksityisten kysymysten käyttö, suorien ja epäsuorien kysymysten käyttäminen ja kuvien käyttö haastattelutilanteessa. (emt., 38.) Yleisesti ottaen lapsen haastattelutilanne on luonnollinen ja yksinkertainen tilanne ja sen voi tehdä lapsen luonnollisessa ympäristössä. Haastattelijan on kuitenkin oltava aktiivinen osallistuja keskusteluissa ja asetettava lapselle kysymyksiä ja kehottaa häntä esimerkiksi kertomaan aiheesta enemmän.

Tutkimuksessani nuorimmat haastateltavat olivat kymmenvuotiaita. Edellä esitetyn pohjalta, lapsen haastattelu on mielekästä ja hedelmällistä, kun lapsen annetaan itse kertoa annetusta aiheesta. Teemahaastattelussa tämän lähtökohdan voidaan kuvitella

toteutuvan hyvin – ennalta ei ole asetettu rajoitteita sille mitä lapsi kertoo, tärkeintä on, että lapsi kertoo.

Valmistautuessani lasten haastatteluihin, olin etukäteen miettinyt erilaisia vinkkejä keskustelun aloittamiseksi. Etukäteen olin varautunut siihen, että lapsi tarkkailee minua siitä hetkestä lukien kun astun sisälle taloon. Ajattelin, että jos jo tässä vaiheessa pystyn tavoittamaan lapsen, esittäytymään ja jutustelemaan, minun on helpompi astua varsinaisen haastattelijan kenkiin – ja lapsen on helpompi olla seurassani.

Kaikki haastattelut tehtiin lasten omissa kodeissa, tutuissa ympäristöissä. Olimme perheiden kanssa sopineet etukäteen kellonajan, jolloin saapuisin. Haastatteluihin matkasin omalla autolla. Sijaisperheet osoittautuivat hyvin vieraanvaraisiksi – matkalaista oli joka perheessä odottamassa kahvi- tai ruokapöytä.

Ennen varsinaisen haastattelun alkua, kaikissa perheissä oli rupatteluhetki, jolloin sekä perheenjäsenet että minä haastattelijana saimme hetken tutustua toisiimme. Lapset olivat aina hetken mukana näissä tilanteissa, kunnes sitten aikansa mukana oltuaan siirtyivät omiin askareisiinsa ennen varsinaisen haastattelun alkua. Rupatteluhetkien lomassa sain mahdollisuuden myös rakentaa kehystä perheestä sekä sijoitukseen liittyvistä asioista samoin kuin kuvaa perheen omista lapsista.

Koska haastattelut tapahtuivat yhden vierailun aikana, lapset ja nuoret saivat mahdollisuuden valita halusivatko he haastattelun tapahtuvan niin, että kaikki sisarukset olivat samaan aikaan paikalla vai niin, että kukin oli yksin haastattelutilanteissa. Kaikissa perheissä sisarukset halusivat olla yhtä aikaa läsnä, haastatteluista muodostui ryhmähaastatteluja. Eskolan ja Suorannan (1997) mukaan ryhmähaastattelu on haastattelua, jossa paikalla on samalla kertaa useita haastateltavia. Ryhmähaastattelua voidaan käyttää yksilöhaastattelun sijasta, kun haastateltavien voi olettaa esimerkiksi jännittävän haastattelijaa niin paljon, että yksilöhaastattelusta ei syntyisi toimivaa tapahtumaa. Ryhmähaastattelussa haastateltavat saavat toisistaan tukea. Ryhmähaastattelussa saatetaan myös saada tietoa tavallista enemmän: osallistujat voivat yhdessä muistella, he-

rättää muistikuvia, tukea ja rohkaista. (emt., 95-96.) Haastattelut siis tapahtuivat niin, että lapset vastailivat kukin vuorollaan kysymyksiin sekä yksitellen että toisiaan täydentäen. Yhdessä perheessä perheen äiti oli koko haastattelun ajan läsnä, ja mukana keskustelussa. Tämä liittyi osaltaan tilajärjestelyyn; jäimme keskustelemaan perheen olohuoneeseen äidin alussa jäädessä keittiöön ja isän pitäessä seuraa sijaislapselle. Toisaalta tämän perheen kohdalla äidin läsnäolo saattoi liittyä myös sijoituksen hankalaan ja lapsia rasittavaan luonteeseen.

Koin ryhmässä tapahtuvan haastattelun mielekkääksi. Koska vierailin kussakin perheessä vain kerran, koin sisarusten saavan eräänlaista turvaa ja tukea toisistaan haastattelutilanteissa. Jälkeenpäin pohtiessani ja lapset tavattuani olen sitä mieltä, että haastattelut myös näin toteutettuina onnistuivat parhaiten. Sisarusten mielipiteet osoittautuivat hyvin toisiaan tukevaksi ja sisarusten läsnäolo rohkaisi lapsia ilmaistamaan mielessä pyörivät ajatukset. Nuoremmille sisaruksille vanhimmat sisarukset esittivät omatoimisia lisäkysymyksiä, jotta he rohkenisivat esittämään mielipiteensä. Haastatteluista ei välittynyt kuvaa tilanteesta, jossa lapset olisivat jättäneet jotain kertomatta muiden lasten läsnäolon vuoksi. Kuten analyysiosasta käy esiin, lasten henkilökohtaiset kokemukset vaihtelivat laidasta laitaan. Huomattavaa on kuitenkin se, että sisarusten kohdalla kokemukset olivat melko yhteneväisiä: mielekäs sijoitus oli sitä kaikille sisaruksille, vaikea sijoitus merkitsi samoja tuntemuksia kaikille sisaruksille.

5.5. Aineiston analyysi ja raportointi

Empiirisen tutkimuksen perusajatuksena on perinteisesti ollut, että tutkittavien vastaukset kertovat siitä mikä on totta ja siten välittyvät totena sekä välittömänä tutkijalle (Eskola & Suoranta 1997, 139). Kvalitatiivisia menetelmiä käyttävän tutkijan tutkimuskohteet näyttäytyvät tutkijalle lähes aina kielen avulla. Kieli on osa tutkimuskohdettaan, sosiaalista todellisuutta. Kvalitatiivinen tutkimus kuvaa maailmaa omalla tavallaan. Sen keskeinen tutkimuskohde näyttäytyy tutkijalle ennen kaikkea inhimillisessä kielessä. Tutkimuksen ja kielen käytön yhteyden korostaminen ei tahdo sanoa, etteikö sosiaalinen elämä olisi paljon muutakin kuin kieltä. Kielen ja toiminnan väli-

nen suhde saatetaan kokea ongelmaksi. Kun tutkitaan kieltä, ei tutkita todellista toimintaa, sanotaan. (Eskola & Suoranta 1997, 143-144.) Laadullisen tutkimuksen ongelmallisin vaihe on tulkintojen tekeminen. Tähän vaiheeseen ei ole olemassa oikeastaan minkäänlaisia muodollisia ohjeita. Tulkintojen hedelmällisyys ja osuvuus on lopulta kiinni tutkijan tieteellisestä mielikuvituksesta. (emt., 147.)

Kvalitatiivisten aineistojen analyysitapoja on olemassa monia. Tutkimuksessani käytettävä analyysimenetelmä noudattelee Eskolan ja Suorannan (1997) teoksessaan keräämän analyysimenetelmälistan mukaista teemoittelu -menetelmää. Ensimmäinen lähestyminen aineistoon kulkee useimmiten tematisoinnin avulla. Aineistosta voi nostaa esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. Aineistosta voidaan poimia sen sisältämät keskeiset aiheet ja siten esittää se kokoelmana erilaisia kysymyksenasetteluja. Tekstimassasta on ensin pyrittävä löytämään ja sen jälkeen erottamaan tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. (emt., 175-176.) Omassa tutkimuksessani ennalta asettamani teema-alueet helpottivat litteroidun tutkimusaineiston käsittelyä. Tutkimuksen analyysissa käytetyt sitaatit ovat kukin teema-alueittain kerättyinä tekstikatkelmina. Savolainen (1991, 454) kuvaa neljä erilaista pelkistämisen tapaa. Ensinnäkin tekstikatkelmaa voidaan käyttää perustelemaan tutkijan tekemää tulkintaa. Toiseksi sitaatti voi toimia aineistoa kuvaavana esimerkkinä. Kolmanneksi lainaus voi elävöittää tekstiä ja neljänneksi aineistosta voidaan pelkistää tiivistettyjä kertomuksia.

Jotta haastattelut oli mahdollisuus analysoida mahdollisimman tarkasti, on kaikki haastattelutilanteet litteroitu. Kun haastattelut olivat paperilla edessäni, niistä oli mahdollisuus etsiä ja löytää kysymyksiä ja vastauksia ennalta asettamistani teemoista. Usein haastatteluista löytyi myös uusia merkitysisältöjä, joihin en itse haastattelutilanteessa ollut kokemattomuuttani edes kiinnittänyt huomiota.

Käyttämäni sitaatit ovat pääosin otteita lasten puheenvuoroista, mutta aiheen niin vaatiessa on lomassa tarkasteltu myös vanhempien ajatuksia teemoista. Tähän olen usein päätenyt silloin, kun vanhempien ajatukset ovat eräänlaisena johdantona lasten ajatuk-

sille. Erityisesti omien lasten sopeutumista koskevan teema-alueen kohdalla vanhempien ja lasten läpikäymä pohdinta asian tiimoilta on tärkeää. Lapset ja nuoret itse eivät osanneet näistä hetkistä itse kertoa. Vanhempien haastattelut toivat esiin myös ristiriitaisuuksia. Toisaalta vanhemmat saattoivat samassa lauseessa tuoda esiin lapsen näkökulman huomioivia mietteitä, mutta samalla myös ajatuksia lasten velvollisuudesta tai pakosta sopeutua kuhunkin tilanteeseen. Näihin ristiriitaisuuksiin ei tämän tutkimuksen puitteissa eikä myöskään tutkimusaiheen perusteella ole paneuduttu mainintaa enempiin.

Haastatteluihin osallistui siis kahdeksan lasta. Sijaisperheitä oli haastattelussa kolme. Lukumääräisesti tarkastellen tämä tutkimus ei voi eikä pyrikään yleistettävyyteen, että kaikissa sijaisperheissä lapset kokisivat sijoituksen näin. Toisaalta laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoituskaan tehdä samalla tavalla empiirisesti yleistäviä päätelmiä kuin tilastollisessa tutkimuksessa (Eskola & Suoranta 1998, 66). Kaiken kaikkiaan näiden kolmenkin sijaisperheen kesken sisarukset kokivat sijoituksen eri tavoin, kaikissa perheissä myös lähtökohdat sijoitukselle olivat erilaiset. Erityisen tärkeää on se, että kunkin lapsen oma mielipide saa mahdollisuuden tulla kuuluksi. Ehkäpä tässä on kiteytettynä tutkimuksen päätarkoitus, että edes muutama saisi äänensä kuuluksi. Jatkoa ajatellen, tässä olisi työn sarkaa, koota kaikki lasten kokema.

Tutkimustuloksia esittelevässä luvussa käytetyt nimet ovat tekaistuja. Yksikään nimestä ei ole esiintynyt haastateltujen perheiden kanssa käydyissä keskusteluissa. Perhehoitolapsista käytetään nimiä Mikko, Pekka, Piia ja Ville. Sijaisperheen omien lasten sitaateissa käytetään viittauksia oman lapsen sukupuoleen (tyttö/poika) sekä maininta haastatellun iästä (10-17 v.).

6. ARKIPÄIVÄN YHTEISELOA

6.1. Valmistautuminen

Sijaislapsen tulo perheeseen koskettaa kaikkia perheenjäseniä. Sen lisäksi, että vanhemmat joutuvat pohtimaan omaa parisuhdettaan, joutuvat myös perheen omat lapset tarkastelemaan tilannetta uudessa valossa. Jotta kunkin perheenjäsenen tunteet ja ajatukset tulisivat esiin, on puhuminen sijaisperheissä tärkeää. Vanhempien tulisi pystyä puhumaan keskenään, ovathan he kodin perusta, mutta tärkeää on myös että vanhemmat muistavat puhua lasten kanssa. Koska vanhempien ratkaisu sijaisvanhemmiksi ryhtymisestä koskettaa jokaista omaa lasta, on kussakin perheessä myös kysytty lasten mielipiteitä mahdollisesta sijoituksesta.

*”Ne kysy meiltä oisko meistä mukavaa jos meille tulis pieni vauva.”
tyttö 10 v.*

”Kyl ne kysy meiltä et mitä mieltä me ollaan, että käykö se.” tyttö 16 v.

Kysyttäessä lapsilta, miten he ovat omalta osanneet valmistautuneet tulevaan sijoitukseen, haastateltavat eivät osanneet yksilöidä valmistautumistaan. Haastatteluissa yhdeksi syyksi tähän osoittautui sijoituksesta kulunut aika: omia kokemuksia sijoituksen alkuajoilta ei osattu kuvata tai muistettu. Vanhemmilta kuitenkin kysyttäessä, he kertovat perheen keskustelleen etukäteen tulevasta sijoituksesta. Lasten vanhempiensa kanssa käymissä etukäteiskeskusteluissa nousseet teemat koskevat muun muassa lasten rakkaudenkokemuksia - entäpä jos vierasta lasta ei opikaan rakastamaan, mitä sitten? Entä voiko sijaislapsesta luopua jos tähän ei totu? Näiden keskusteluiden kautta lapset pohtivat omaa tilannettaan ja sitä tulisiko se muuttumaan mahdollisen sijoituksen myötä. Lapset ikään kuin neuvottelevat omasta asemastaan ja varmistavat asemansa säilymisen myös uuden lapsen tulon myötä:

”Et se oli niinku mun mielestä kaikkein suurin kysymys että tai se että rakkautta pitää olla. Sitä käytiin kauheen paljon. Kysyttiin myös sitä että entäs jos mä en rakastakaan sitä, että voivatko he rakastaa sitä, niin jos ei se oookkaan semmonen että sitä voidaan rakastaa, niin voiko sen antaa pois.” äiti

Rakkauskysymys oli kysymys, jota lapset kysyttäessä myönsivät ajatelleensa. Toisena kysymyksenä lasten mielessä on ollut sijaislapsesta luopuminen: *”kyllä sitä rakkautta on miettiny. Ja enemmän ehkä sitä, että mitäs jos se perhe haluaakin sijaislapsen takaisin.” tyttö 17 v.* Haastatteluhetkellä sijoituksista oli kulunut enemmän kuin vuosi, joisakin perheissä enemmänkin. Ehkä tästä syystä kokemukset ja mietteet valmistautumisesta eivät palanneet mieliin: *”mä muistan ainakin sen, että ne kävi ensin sen kurssin loppuun. Sen jälkeen ne sitten vasta sai sen lapsen ottaa” poika 14 v.* Tämän puheenvuoron perusteella voisi tämän pojan ja perhehoitolapsen välisen suhteen tulkita olevan etäisen: haastattelun kulussa kuitenkin osoittautui että sitä se ei kuitenkaan ole. Pitkemminkin suhde on sijoituksen aikana muotoutunut yhdeksi läheisimmistä.

Vanhempien haastatteluista välittyvän kuvan mukaan, omat lapset ovat osin varautuneita sekä omista tunteistaan että toisaalta myös vanhempiensa ajatuksista – mitäpä jos sijoitetusta lapsesta tulee tärkeämpi:

”Ne kaikki oli mejän sängyssä ja sitten me sanottiin että aatelkaa sitten, me oltiin siis pyydetty että saataisiin pieni, niin mä sanoin että aatelkaapa sitten pojat kun tässä hyppii se pikku-kulta. Tuli kuule niin hiljaisuus kuin olis hautuumaalla ollu. Siis kaikki aivan mykkänä, Tomi (oma lapsi) sano siinä sitten, niin tai sitten se hopee. Niin kato hyö on kultaa.” äiti

Vanhemmat kokevat, että omien lasten huomioiminen vieraan lapsen sijoitusvaiheessa on tärkeää, koska *”siinä on kuitenkin niidenkin elämästä kyse ihan saman lailla. Niiden on pakko siihen kasvaa ja sopeutua että se on oikeastaan taas tätä aikuisten maailmaa että siellä päätetään ja tehdään näin ja kysytään että käykö ja käykö.”* Tässä pu-

heenvuorossa vanhempi tuo vahvasti esiin myös aiemmin esiin tuodun käsitteen sukupolvijärjestelmästä. Toisaalta lapsilta on kysytty heidän mielipiteitään asiasta (lapsinäkökulman huomioiminen), mutta toisaalta taas vanhempi käyttää sanaa *pakko* kuvaamaan lasten todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa asioiden laitaan. Vanhempien toimintaa on perustellut sukupolvijärjestelmänkin esiin nostama oikeutus toimia perustuen lapsen kypsyttömyyteen ja osaamattomuuteen. Toisin sanoen lapset elävät aikuisten maailmassa, jossa aikuiset päättävät ja tekevät ja johon lasten on pakko kasvaa. Toisaalta taas lasten puheenvuoroista käy selvästi ilmi, etteivät he olleet vanhempien aloittamaa PRIDE-koulutusta vastaan, koska *”ei tiennyt mitä tuleman pitää, sitä ei oikein osannu ajatella.”* Vasta sijoituksen jälkeen, perhe-elämän ja olojen vakiinnuttua joissakin perheissä tuli vastaan vastoinkäymisiä.

Sijoituksesta kerrottaessa lasten huolet ovat konkreettisia: *”tuntu siltä, että mihin sen sitten saa, mihin se mahtuu.”* Perheissä, joissa sijoituksia on ollut enemmän kuin yksi, lapset käsittelevät asiaa vanhempien kannalta ammatillisesti. Uuden lapsen tulo ei omia lapsia harmittanut: *”kun tietää koko ajan että se on kuitenkin niiden työ ja tietää että niitä tulee koko ajan lisää ja lisää.”*

Omien lasten valmistautumisprosessissa yksi tärkeä tekijä on aika. Lapset tarvitsevat aikaa sopeutuakseen ensinnäkin ajatukseen vanhempien ryhtymisestä sijaisvanhemmiksi ja toiseksi ajatukseen vieraan lapsen tulemisesta perheeseen. Perheissä on läpikäyty lasten suhtautumisia sijaisperhetoimintaan mukaan lähtemisestä ja sijaisperhekoulutuksen aloittamisesta. Omien lasten sopeutumisen voidaan ajatella alkaneen jo tuolloin, ennen varsinaisen koulutuksen alkamista. Sopeutumisen voidaan katsoa tapahtuneen prosessin tavoin: abstraktilta tuntuvan ajatuksen kautta konkreettiseen tilanteeseen - uuden perheenjäsenen saapumiseen perheeseen.

Perheissä usein odotetaan rauhassa ja annetaan perheenjäsenten jokaisen kasvaa rauhassa uuteen tilanteeseen. Ajan kulussa on aikaa käydä läpi mieltä askarruttavia teemoja ja antaa jokaiselle mahdollisuus käydä niitä läpi. Se, että erityisesti lasten valmistaminen uuteen tilanteeseen aloitetaan jo varhaisessa vaiheessa saa aikaan myös

sen, että valmistautuminen ja sopeutuminen tapahtuu joidenkin lasten kohdalla varkain:

”Me otettiin se puheeksi silloin kun, alun alkaen jo ennen kurssille lähtöä. Niin kaukaisessa vaiheessa mitä me käydään ja meille oli täysin selvää jo sieltä..ne niinkun mun mielestä niinku kaatu tähän tilanteeseen.”
isä

”Mut se oli kyllä hyvä et me käytiin sitä läpi varmaan puoli vuotta ja se aina meni siihen rakkauskysymykseen.” äiti

Jälkikäteen pohdin, mikseivät lapset osanneet haastatteluissa yksilöidä tuntemuksiaan ennen sijoitusta. Yhtenä syynä lienee se, että sijoitukset koettiin osana vanhempien työtä. Sijoitus siis koettiin vanhempien työhön olennaisesti liittyväksi eivätkä lapset ainakaan ilmaisseet kokeneensa tämän osalta epäileviä tuntemuksia. Toiseksi useimmissa perheissä sijoituksesta oli kulunut enemmän kuin vuosi ja perhe-tilanne ja perheen väliset suhteet olivat perheissä vakiintuneet. Mikäli ennen sijoitusta omat lapset olivatkin tunteneet epävarmuutta, eivät he tätä ilmaisseet. Toisaalta lasten oli vaikea palauttaa mieleen alkuajan kokemuksiin ja ajatuksiin juuri tästä ajallisesta etäisyydestä johtuen. Tästä näkökulmasta tarkastellen valmistautumista ja alkuhetken tuntemuksia ja ajatuksia olisi hyvä tarkastella tilanteessa, jolloin nämä kokemukset ovat ajankohtaisia – mahdollisimman lähellä tapahtuvia muutoksia.

6.2. Sopeutuminen

Kun sijaislapsi tulee perheeseen muuttuu perheessä moni arkinen asia. Sen lisäksi, että perheessä on uusi jäsen, muuttaa hänen tulonsa perheessä monta asiaa. Ennen niin yhteiset menot ja harrastukset jäävät erityisesti sijoituksen alkuvaiheessa sivuun jokaisen sopeutuessa uuteen tilanteeseen. Lapset ja vanhemmat ovat yhtä mieltä siitä, mikä perheessä on erityisesti muuttunut: perheen yhteiset kesälomamatkat, perhejuhlat ja yhtei-

sen ajan vieton muodot muuttuvat. Lapset kokevat muuttuneet tilanteet ikään kuin peruuttamattomina asioina, jotka muuttavat ikuisiksi ajoiksi perheen arkielämän:

”Tavallaan oli outoa, koska Mikko asui meillä koko ikänsä. Kun Mikko tuli meille niin siitä lähtien tiesin, ettemme enää perheeni kanssa tekisi samoja asioita, emmekä liikkuisi yhtä paljon missään niin kuin ennen esim. matkoilla.” tyttö 16 v.

”Oli kyllä silleen, kun koulustakin oli sitä kesälomaa niin oltas saatu olla omalla porukalla. Sitten kun kuitenkin piti miettiä että voidaanko mennä sinne ja sinne, kun ei Villeäkään voi joka paikkaan ottaa mukaan, kun se on autistinen.” tyttö 16 v.

Sopeutumisprosessia ja lasten kokemaa sopeutumista koskeviin kysymyksiin omien lasten oli silmin nähden vaikea vastata. Kuitenkin perheessä tapahtuneet muutokset, esimerkiksi huoneiden vaihtumiset, kertonevat siitä että uusi tilanne on lapsilta sopeutumista vaatinut. Sopeutumisesta suoraan kysyttäessä lapset antoivat vastauksia laidasta laitaan:

H: Osaatteko kuvailla omalla kohdallanne miten se sopeutuminen tapahtui?

”Päivä kerrallaan, ollaan vähän seurattu sen puuhia ja silleen”

”Emmää sillain”

”Sellasta totutteluahan se enemmän oli, oon ittekseni sitä aatellu”

Osa lapsista ei katsonut läpikäyneensä sen suurempia prosesseja, kun toiset lapsista taas kuvasivat pohtineensa asioita itsekseen ja seuranneensa perhehoitolapsen puuhia. Toisaalta taas omat lapset olivat muun muassa keskustelleet vanhempiensa kanssa sijoituksesta, jonka voidaan ajatella olevan osa sopeutumista.

Lasten sopeutuminen tapahtuu kunkin kohdalla omia yksilöllisiä teitä noudattaen. Ei ole olemassa yhtä ja samaa polkua, jota myöten lapset astelevat ajatuksissaan kohti uutta tilannetta. Perheessä, johon sijoitettiin vain 3 kk:n ikäinen vauvalapsi, pienokaisen tulo perheeseen saa aikaan muutoksia perheen murrosikäisessä pojassa:

”Tää meidän vanhin..on vielä semmonen et se on siellä kuoressaan..niin tuntuu että tuo Piian tulo taloon ja koko sijaisjuttu..Lauri (vanhin oma lapsi) on ollu vähän semmonen että ei mua tarvi halata, mutta nyt Piian aikana se on, se tulee niinkuin muutkin syliin ja voidaan halata.” isä

Toisaalta taas pienen vauvan tulo on kuin odotusaikaa, ihan kuin olis varsinaisesti odotettu. Odotusaika näkyy sekä vanhempien että lasten puheessa. Lapset kuvaavat sijoitettuun lapseen kohdistamiaan tunteita aivan kuin se olisi ihan kuin oma, vanhemmat puolestaan lasten heille kertomia tuntemuksiaan: ”Minä kun pesin vauvan vaatteita ja laitoin niitä narulle kuivaan, niin Tomi (oma lapsi) seiso mun vieressä ja sano että voi äiti noi vaatteet on niin liikuttavia” ja ”Et usko äiti mitä näin uimahallissa. Siellä oli näin (mittasi pituutta lattiasta) pikkunen tyttö siellä uimahallissa, minä siihen no mitä sitten, no kuule kun sillä oli jarrusukat jalassa.”

Vaikka lasten haastatteluissa tietoisesti pyrin johdattelemaan lapsia edellä mainitun kaltaisiin tunteisiin, tapahtumiin ja kokemuksiin, he harvoin itse muistavat asioita tapahtuneen. Tietoisesti vältin puhumasta niin, että olisi käynyt ilmi tiedon tulleen vanhemmilta käsin. Tästäkään huolimatta lapset eivät itse osannet sopeutumiseen liittyvistä asioista kertoa.

Perheessä, jossa vanhemmat ovat mukana kesälapsitoiminnassa, omat lapset eivät koe perhehoitolapsen tuloa perheeseen niin mullistavana tekijänä. Ennen perhehoitolapsen tuloa perheessä kun oli ollut kesälapsia jo useampana kesänä. Perheen äiti kokeekin toimimisen kesälapsitoiminnassa tärkeäksi osaksi lasten sopeutumista ja kertoi sijaisvanhemmiksi ryhtymistä pohtineille perheille puhuneensa, että tämä tie olisi hyvä ensin kulkea:

”Mä oon monelle sanonu, kun täälläkin on perheitä, jotka on sanonu että jos hekin rupeis sijaisperheiksi, niin mä oon monelle sanonu että alottakaa niistä kesälapsista. Siinä sen sitten näkee että pystyykö tekemään, koska eihän kaikki pysty alkamaan sijaisperheiksi.” äiti

Tässä perheessä ainoa uusi kokemus liittyi lähinnä siihen, että sijoitettu lapsi on autistinen. Lapsen autistisuuteen liittyikin lähinnä omien lasten kokemat epävarmuustekijät. Osaltaan lapset tiedostavat sen, että pitkäaikaisena sijoituksena perhehoitolapsi on osa perhettä, sisaruksena sisarusten vieressä, mutta myös sen, että perhehoitolapsen tulevaisuuteen liittyy paljon epävarmuustekijöitä.

Kahdessa perheessä kolmesta sijoitetuilla lapsilla on autistisia oireita. Lapset toisaalta kokevat, että ovat saaneet niin paljon tietoa autismin oireista ja ilmenemismuodoista kuin ovat halunneetkin, mutta siitä huolimatta *”kumminkin koko ajan tuli semmosia asioita mitä ei osannu odottaa.”* Perhehoitolapsen oireiluun liittyvät piirteet ovat toisaalta lasten mielestä raskaita ja sijoituksen alkuvaiheessa oireilusta saadut kokemukset erilaisia mihin lapset ovat osanneet varautua:

”Eikä sitä silloin heti tienny minkälainen se on, et silloin kun se kävi, kun se kävi silloin pari kertaa, niin ei siitä silloin saanu heti selvää kuvaa et minkälainen se niinku tosissaan on. Silloin se näytti ihan suloselta ja tavalliselta..vähän viekkaalta pikemmin.. ei olis kyllä uskomu siitä että se olis semmosta.” tyttö 16 v.

Erään perhehoitolapsen kohdalla todettu MBD (minimal brain dysfunction) ja siihen liittyvät oireet hämmensivät aluksi koko perheen. Sijoitus tapahtui melko pian vanhempien käytyä PRIDE-koulutuksen eikä sijoitukseen ja itse perhehoitolapsen taustoihin ehditty tutustua kuin pinnallisesti. Osaltaan epätietoisuuteen vaikutti myös se, ettei sosiaalityöntekijöilläkään ollut paljon tietoa sijaislapsen taustoista. Käytettävissä oleva tieto tuli osin sosiaalityöntekijältä, osin lapsen biologiselta äidiltä: *”ei meillä kukaan*

osannu kuvitella sitä kun niillä oli aika vähän tietoa Pekan asioista, et sitä silloin saatiin niiltä ja sitten äidin kautta.” Toisaalta perhe oli osin väsynytkin tilanteeseen, lapsen oireilu vaati koko perheeltä pitkäjänteisyyttä, selkeiden rajojen asettamista sekä lapsen vaatiman huomion antamista: *”kyllä se yleensä herättää tunteita, se joka on kaiken keskipisteenä, se on kovaääninen se vaatii sen huomion ja vääntää ja kääntää siis tottakai se niinku vaikuttaa.*” Kontaktin luomisessa perhehoitolapseen, omat lapset eivät näissä perheissä kokeneet vaikeuksia. Tärkeimmiksi kommunikoinnin menetelmiksi ovat muodostuneet sekä puhe että katsekontakti.

Kuten haastatteluissa tuleekin esiin, kaikki lapset eivät osaa vastata esimerkiksi sopeutumiseen liittyviin kysymyksiin. Yksi syy tähän lienee se, etteivät lapset ole erityisesti tiedostaneet omia ajatuksiaan ja tuntemuksiaan vaan ovat pikemminkin edenneet niin sanotusti virran mukana.

Lasten sopeutumisessa voidaan tulkita näkyvän sopeutujan identiteetin (kts. Ritala-Koskinen 1993). Sopeutumisessa voidaan nähdä olevan myönteisiä vaikutuksia: sijaisperheessä kasvaminen kasvattaa ja vahvistaa lasta ja tarjoaa lopulta rikkaan kasvuympäristön. Tämä sama tulkinta voidaan nostaa esiin myös myöhemmin tarkasteltaessa lasten ajattelumaailman erilaisuutta suhteessa ystäviin.

6.3. Jakaminen ja luopuminen

Perheiden omat lapset asettuvat omalta osaltaan perhehoitolapsen asemaan ja kykenevät myötäelämään tämän elämäntilanteessa. Lapset kokevat vanhempiensa tekevän erityisen arvokasta työtä ja ovat onnellisia siitä, että heidän perheensä kykenee tarjoamaan epävarmassa elämäntilanteessa olevalle lapselle jotain pysyvää:

”No silleen se että sekin pääsi luonnolliseen kotiin, kun sekin on kokenu aika kovia se niinku luottaa varmaan paljon enemmän meihin kaikkiin ettei sen tarte koko ajan pelätä.” tyttö 16 v.

Lasten puheenvuoroista tulee esiin myös se, että he ovat todella joutuneet pohtimaan ja tarkastelemaan sitä, mitä turvallisen perheympäristön tarjoaminen perhehoitolapselle todella merkitsee:

”Olen tottunut, että perheeni tulee aina olemaan hyvin suuri ja on hienoa, että me tavalliset ihmiset voimme antaa kodin jollekin sellaiselle jolla sitä ei ole ja että voin jakaa vanhemmistani sen verran, että lapsi, jolla niitä ei ole tai ei ole sellaisia jotka välittävät, niin minä ainakin tiedän, että minun vanhempani tulevat välittämään uudesta lapsesta yhtä paljon, kun minustakin. Ehkä nuorempana olisin ajatellut asiaa ihan erilailla mitä nyten, koska nyt osaa katsoa asioita ihan erilailla.” tyttö 16 v (kirjoitelma).

Toisaalta lasten kommentteista nousi esiin myös luopumista omista tärkeistä asioista toisen hyväksi. Lapset kokivat eräänlaista luopumisen tuskaa vanhempiensa valinnan myötä. Toisaalta haastatteluissa nousi esiin myös lasten omakohtaiset kokemukset ja ajatukset siitä, että he ovat saaneet pikemminkin viettää rikkaampaa elämää kuin moni muu:

”Voin antaa oman onnellisen lapsuuteni jollekin sellaiselle, joka sitä todella tarvitsee, olen valmis luopumaan jo lapsuudestani ja olen varma, että se menee jollekin lapselle todelliseen tarpeeseen.” tyttö 16 v.

Myös päinvastaisia kokemuksia tulee esiin. Perheessä, jossa sijoitettu lapsi sairastaa MBD:ta kokemukset kiintymyssuhteesta ja välittämisestä ovat erilaisia. Lapset toki kokevat hyväksyttävänä sen, että heidän vanhempansa tarjoavat kodin sairaalle lapselle. Arjen mukanaan tuomat kokemukset kuitenkin uuvuttaa lapset ja vanhemmat, MBD:n oireisiin kuuluu muun muassa ylivilkkaus ja levottomuus. Toisaalta he kuvaavat oirekuviin kuuluvana myös eräänlaisen huomionkipeyden sekä narsisimin. Perheen omilla lapsilla oli, erityisesti kodin ulkopuolella, vaikeuksia pärjätä lapsen kanssa ja erityisesti tämän he kokevat uuvuttavana: *”En lähtis sen kanssa enää yhtään*

mihinkään.” Lapset käyttivät kuvauksissaan termejä *hermot riekaleina, rasittavaa, noloja kokemuksia, rauhattomuus* kuvaamaan omia tuntemuksiaan haastatteluhetkellä keskustelluista tilanteista. Omat lapset kuvaavat suhdettaan sijaislapsen enemmänkin kaverisuhteeksi, tunnepohjaiseksi kiintymystä sisältäväksi suhteeksi he eivät tunteitaan kuvaa: *”Ei se kiintyminen mitenkään nopeesti, ei sitä kyllä oo sillain kiintyny kun ei se itekään oo mitenkään kiintyny.*” Lapset kokevat, että syy siihen ettei kiintymyssuhdetta sijaislapsen ole syntynyt on juuri lapsen sairaus ja sen mukanaan tuomat lieveilmiöt. Lapsen kanssa pärjäämisen omat lapset kuvaavat vaativan *tolkuttomasti taitoa ja mielikuvitusta* sekä itseltään että vanhemmiltaan. Omat lapset epäröivät haastattelussa myös perhehoitolapsen kykyjä osoittaa tunteitaan: *”se ei varmaan pysty kiintyy oikein kehenkään, ei edes siihen äitiinsä.*” Perhehoitolasta kutsutaan useimmiten etunimellä, sisarussuhteeksi he eivät kokemiaan tunteita kuvanneet. Tässä perheessä nuorin oma lapsi on kymmenvuotias. Perheen äiti kuvasi perhehoitolapsen ja oman lapsen välisen suhteen kehkeytyneen erityisesti leikin kautta; *”leikkivät hyviä leikkejä ja pystyvät leikin kautta olemaan parhaiten yhdessä.*” Perhehoitolapsen kohdistuneet odotukset liittyvät läheisesti lähinnä perheen omaan poikaan, jonka odotukset liittyvät erityisesti perhehoitolapsen kanssa leikkimiseen ja toveriuuteen.

Konkreettisin omaa lasta koskeva muutos on kaikissa perheissä omasta huoneesta luopuminen. Perhehoitolapsen tulo merkitsee myös remonttiprojektin alkua – huoneiden rakentamista ja entisten varastojen muuttamista huoneiksi. Omat lapset joutuvat toisaalta sopeutumaan tilanteeseen, perhekotilapsen tulo on saanut jokaiselta hyväksynnän, joten tämän myötä omilla lapsilla voidaan katsoa tältä osin olevan sopeutujan identiteetin: vallitsevaan tilanteeseen sopeudutaan. Toisaalta taas sopeutuminen merkitsee kärsimistä: omasta huoneesta luopumista tai sen jakamista yhdessä sisaren tai perhehoitolapsen kanssa. Nämä molemmat identiteetin muodot tulevat esiin neuvoteltaessa perhesuhteista.

Lasten jakamista ja luopumista koskevissa puheenvuoroissa voidaan tulkita näkyvän kärsijän identiteetin (kts. Ritala-Koskinen 1993.) Lapset kokevat joutuvansa jakamaan perheestään monia asioita - ihmissuhteita, aikaa, omia vanhempia. Tässä kohdin erityi-

sesti aika on tekijä, jonka kautta moni tarkastelee perheen muuttunutta tilannetta. Perheen yhteinen aika on vähentynyt, enää ei yhteisiä kesälomamatkoja ole niin helppo järjestää kuin aiemmin, ”omalla porukalla” matkaaminen ei enää ole mahdollista. Toisaalta lasten lausahduksista on luettavissa myös eräänlainen luopuminen ”omasta porukasta” – omasta perheestä.

Vanhemmat ymmärsivät osaltaan lastensa ajatuksia ja haastatteluissa käy ilmi, että juuri näistä teemoista perheissä on keskusteltukin. Ei niin etteikö asianlaita joskus olisi myös vanhempia harmittanut, asiat vaativat itse kultakin sopeutumista:

”Että ne on varmaan semmosia mitkä harmittaa ja mitkä on sitten niinku omia lapsia..ettei voida mennä samalla lailla. Et ainakin ittee joskus harmittaa että..nää on semmosia asioita mihin sitten sopeutuu.” äiti

”Niin just jos ajattelee juhlia ja tämmösiä että ne on niinku aina mietittävä toisen on jäätävä pois, kyllä se tietysti on varmasti lapsista keljua kun ei voida mennä porukalla.” isä

Haastatelluista perheistä kahdessa perheessä perhehoitolapsi on siis erilainen lapsi. Tämä erilaisuus on tekijä, joka osaltaan estää koko perhettä, omat lapset ja perhehoitolapset mukaan lukien, matkustamaan yhdessä. Tähän perheissä useimmiten on sopeuduttu eikä yhteisiä matkoja ole suunniteltu.

Perheessä, johon sijoitettiin kolmen kuukauden ikäinen (terve) vauva, tilanne on perheen yhdessäolon osalta eri tavoin kuin tutkimuksen kahdessa muussa perheessä. Omat lapset kertovat ulkoilun tulleen perheen yhteiseksi jutuksi: *ollaan vähän niin kuin porukalla yhdessä*. Se, että perheeseen aikanaan sijoitettiin vauva aiheutti perheessä paljon pohdintaa. Yhteisen ajan lisäämisen voidaan ajatella myös tästäkin johtuvaksi; omia lapsia pyritään huomioimaan entistä enemmän.

Sijaisperheessä voidaan omien lasten kohdalla voidaan tulkita siis näkyvän sekä kärsijän että sopeutujan identiteetin. Kaikkien haastateltujen lasten kohdalla identiteetit näyttäytyivät yhteneväisin tavoin: toisaalta tuttujen asioiden menetyksenä, toisaalta taas uusiin asioihin tapahtuvan sopeutumisenä. Siinä, miten lasten voidaan tulkita kokeneen nämä identiteetit, on eroa. Toisten kohdalla identiteetti saattoi korostua jompaankumpaan enemmän kallistuen: sopeutuminen näyttäytyi enemmän joko ”kärsimisenä”, luopumisena tai sopeutujan roolina, identiteettiä vahvistavana.

6.4. Perhehoitolapsi sisaruksena

Kaiken kaikkiaan omien lasten ja sijaislasten välinen suhde muotoutuu tavallaan ”normaaliksi” sisarussuhteeksi, joka sallii lasten väliset kinastelut ja riidat. Kokonaisu-tilanteen kannalta se, että lasten välisten suhteiden annetaan muotoutua normaalisti omalla painollaan, lienee suhteiden kehittymisen kannalta parasta. Omat lapset sekä kertovat että kirjoittavat omista tuntemuksistaan: *”Jollain tavalla Mikko on minulle tärkeä, vaikka vieläkin tulee sellaisia kiukunpuuskia, että mix Mikon pitää asua just meillä.”* tyttö 16 v. (kirjoitelma) ja *”On ihanaa, kun talossa on elämää, mutta välillä se rasittaaakin kun pitäisi keskittyä opiskeluun.”* tyttö 17 v. (kirjoitelma). Nuorimmais-ten kohdalla kirjoitelmien kautta välittynyt kuva ei kerro koko totuutta: *”välillä Pekka on kiva ja taas joskus Pekka on ärsyttävä.”* poika 10 v. (kirjoitelma). Näiden puheenvuorojen perusteella voidaan tulkita, että perhehoitolapsi mielletään tasavertaisena sisaruksena, johon kohdistettavat tunteet ovat samoja kuin biologisiin sisaruksiin kohdistettavat.

Perheissä, joissa sijoitus on sujunut ongelmitta, lapset kertovat myös tunnesiteestään sijaissisarensa. Se, että lapset kutsuvat perhehoitolasta sisareksi ja veljeksi, kuvaa jo osaltaan lasten halua asuttaa uusi tulokas perheeseen ja olla sisarena tämän tukena. Toisaalta perheessä, joissa sijoitukseen liittyy vaikeuksia, sijaislapsen koetaan olevan myös eräänlaisena häiriötekijänä ystäväsuhteissa. Näin perheessä, jossa sijaislapsen huomionkipeys verottaa myös lasten ystävien huomiota. Omat lapset kokevat, etteivät tämän vuoksi voi kutsua ystäviään käymään: *”eikä tänne viitti oikein kaikkia kavereitakaan pyytää kun aina se on tuolla yläkerrassa. Pitää kymmenen kertaa aina hakee pois.”* tyttö 17 v. Tämänkin ilmiön voisi kuvitella olevan ongelmana missä tahansa perheessä, jossa lapset ovat alle kouluikäisestä teini-ikäiseen.

Suurimpana epävarmuustekijänä suhteessaan perhehoitolapseen omat lapset kokevat tästä luopumisen. Siitäkin huolimatta, että sijoituksen päättymisen ennen perhehoitolapsen täysi-ikäisyyttä on epätodennäköistä, ajatuksia pohdituttaa mahdollinen sijoituksen päättymisen:

”Joskus mä mietin sitä, että jos Piian vanhemmat tervehtyis ja ottais sen takasin, jotain tämmöstä.”

H: miltä se tuntuis jos niin kävis?

”Kyllä se varmaan aika vaikeeta olis.” poika 12 v.

Omat lapset tiedostavat biologisten vanhempien olemassaolon alitajuisesti ja tiedostaenkin tunnesidettä luodessaan, myös eräällä tavoin pelkäävät sitä, että perhehoitolapsi otettaisiinkin perheestä pois: *”sitä mä oon pohtinu että mitäs jos se perhe haluaakin sijaislapsen takaisin.”* Onpa pelko sijoituksen ennaaikaisesta päättymisestä aiheellinen tai aiheeton, se kieltämättä on omien lasten ajatuksissa taustalla.

Uuden perhetilanteen muodostumisen myötä, haastatellut omat lapset eivät koe roolinsa muuttuneen perheessä - samaan tapaan tytöt mieltävät itsensä äidin kotiapulaisiksi ja pojat isän apupojiksi. Pikemminkin oma rooli entisestään korostuu, kun vanhemmilla ei ehkä ole aikaa kotitöiden tekemiseen niin kuin aiemmin. Sijaisperheessä vanhimmat lapset joutuvat itsenäistymään aikaisin ja kantamaan vastuuta perheestä.

”Sillon piti aika paljon olla Maijan (nuorin sisarus) kanssa, sillon kun äiti ei kerenny. Sitä aatteli ettei se kumminkaan jaksa, että kumminkin sitä aattelee sitäkin.” tyttö 16 v.

Sen lisäksi, että omat lapset kokevat velvollisuudekseen osallistua kodin yhteisiin töihin, mieltävät lapset rooleikseen myös sijaislapsen apukasvattajana ja sisarena toimimisen: *”Meillä oli vähän kinaa siitä kuka vaihtaa vaipat” tyttö 10 v.* *”Alussa äiti vaihto sille vaipat..” poika 12 v.* *”..niin sen turvallisuuden tunteen takia.” tyttö 10 v.* Yhteiset askareet muotoutuvat arjessa ja samaa ikäluokkaa sattuvien lasten kohdalla sijaislapsesta saa myös seuraa omiin leikkeihin:

”Yleensä kun pelaan Nintendo 64:lla Ville tulee katsomaan. Oon leikki-nyt Villen kanssa hippaa, piilosta ja sellasia. Ville ei yleensä halua olla yksin pihalla, joten oon mennyt Villen seuraks pihalle..” poika 10 v.

Perhehoitolasten myötä perheeseen tulvahtaa samalla tietoisuus yhteiskunnan nurjista puolista ja epäoikeudenmukaisuudesta. Lapset joutuvat tarkastelemaan elämää ehkä uusin silmin ja yhä tietoisimpina elämän raadollisuudesta. Haastatellut lapset kokevat toisaalta ajattelevansa eri tavoin kuin ikätoverinsa juuri tästä syystä.

”Kyllä kai sitä aattelee eri tavalla. On niin kauheesti kaikkee että.. huolta perheillä ja onks perheissä sellastakin mitä kaikkee kuulee. Kyllä sitä aattelee toisella tavalla.” tyttö 16 v.

Toisaalta he myös kokevat perhehoitolapsen kohtalon epäoikeudenmukaisena ja tiettyissä tapauksissa omat lapset olivat katkeria sijoitetun lapsen biologisia vanhempia kohtaan. Perhehoitolapsi haluttiin osaksi omaa perhettä, hänelle haluttiin tarjota kodinomaisen ja turvallisen ympäristön. Tätä lapset ilmentää muun muassa se, että lapset käyttävät perhehoitolapsista nimityksiä sisar ja veli. Perhehoitolapsi mielletään usein kuin sisareksi, jota omat lapset ilmentävät myös puheissaan:

”Emmä koskaan sano että se on mun sijaisveli vaan mä sanon aina että pikkuveli.” tyttö 16 v.

”On ihan luonnollista sanoa Mikkoa pikkuveljeksi, koska se on minun pikkuveljeni aina. ” tyttö 16 v.

Vaikka uuden perheenjäsenen rooli perheessä on biologiselle lapselle selvä, aiheuttaa se kuitenkin ihmetystä ystävien joukossa. Omat lapset kokevat erilaiset vastaantulleet asenteet enemmänkin tietämättömyydestä ja ymmärtämättömyydestä johtuviksi:

” No kun esimerkiksi koulussa jotenkin puhuu siitä että tai ne kuulee että meillä on sijaislapsi, ja sit kun mä sanon että se on kuin oma, niin ne ei sillain niin ne niinkuin ajattelee ettei se oo niinku oikee sisar. Ne ei niinku ymmärrä.” tyttö 10 v.

Perhehoitolapsen kokeminen tasavertaisena sisaruksena herättää lasten ystäväissä kummastusta. Tätä teemaa omat lapset käyvät enemmänkin läpi ja pohtivat asiaa myös ystäviensä näkökulmasta:

”Joskus tuntuu pahalta kun jotkut vieraammat kaverit sanovat, että miten sä pystyt olemaan kotonas, jos sinne koko ajan tulee uusia lapsia. Mutta ihan sama asiahan se on, jos niiden äiti synnyttäs lapsen, niin miten ne pystys sitte asumaan. Meidän kohdalla on eri asia, yhtälailla ne sijoitetut lapset ovat sisariani, vaikei omat vanhempani olisikaan heidän biologisia vanhempia.” tyttö 16 v.

Omat lapset kokevat perhehoitolapsen siis perheeseen kiinteästi kuuluvaksi sisarukseksi. Tietyllä tapaa omat lapset välittivät mielikuvia tiikeriäidistä tai -isästä, joka puolustaa poikastaan ”viimeiseen asti”. Perhehoitolapsi on yksi sisaruksista, jota puolustetaan ja suojellaan muiden kummastuneilta ja toisinaan pahaltakin tuntuilta käsityksiltä. Tämä kuvaus sopii kaikkiin haastateltuihin lapsiin, sillä vaikeastakin sijoituksesta huolimatta, perhehoitolapsi koettiin suojelun ja tuen tarpeessa olevaksi, haavoitetuksi poikaseksi.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Perhehoidossa omat lapset joutuvat uusien yhteiskunnallisten asioiden eteen; kotiin tulvahtaa yhteiskunnan ongelmia ja tietoisuus lapsen hädästä sen rattaissa. (Laurila 1993, 166). Lasten kokemukset sijaislapsista ja perheen rakenteesta ovat erilaisia. Jokaisessa perheessä sijaislapsi koetaan eri tavalla. Yhdessä perheessä käsitellään sijaisvanhempien uupumusta ja omien lasten neutraalia suhtautumista sijaislapseseen, toisessa lasten syvää kiintymystä sijoitettuun vauvaan ja kolmannessa autistisen sijaislapsen aiheuttamia muutoksia perheeseen ja alun sopeutumisvaikeuksia. Kertooko se jotain, että tässä tutkimuksessa perheitä oli mukana vain kolme? Välittykö näiden perheiden kautta sijaisvanhemmuuden ja sijaisperheenä toimimisen vaatimukset ja sen luomat haasteet koko perheen toiminnalle?

Haastattelujen kautta oma käsitykseni sijaisperhetoiminnasta ja sijaisperheelle asetettavista vaatimuksista muuttui. Sijaisperhe toimintana tai ammittina, mahdollisen muun työn rinnalla, on haastavaa, ja se asettaa puntariin perheen sisäiset keskinäiset suhteet. Kaikissa perheissä todetaan, ettei toiminta ole mahdollista ellei vanhempien keskinäiset suhteet ole kunnossa. Tärkeänä seikkana todetaan myös se, että toiminnalla tulee olla kaikkien perheenjäsenten tuki: ilman sitä se ei ole mahdollista. Siitä huolimatta, että vanhempien päätös ryhtyä sijaisvanhemmiksi on saanut lapsilta hyväksynnän, osa lapsista kokee sijaisperhetoiminnan enemmänkin vanhempien omaksi projektiksi. Siinä vaiheessa kun uupumus näkyy äidin tai isän kasvoilla, lapset toteavat valitun ammatin raskauden ja kokevat velvollisuudekseen olla lieventämässä vanhempien väsymystä.

Usein vanhemmat pitävät omien lastensa sopeutumista itsestäänselvyytenä, varsinkin, jos lapset eivät reagoi ulkoisesti kovin voimakkaasti uusiin tilanteisiin. Lasten sopeutumista koskevissa kysymyksissä tulee esiin myös vanhempien käsitys siitä, etteivät lapset vielä välttämättä tiedosta tämän hetkisiä ajatuksiaan ja kokemuksiaan: vasta vuosien päästä lapset kykenevät tarkastelemaan omaa perhetilannettaan. Tämä voi osaltaan pitää paikkaansa, sillä lapsille esitetyt kysymykset omasta sopeutumisesta tun-

tuvat olevan yllättävän hankalia teini-ikäisille nuorillekin. Usein vastauksen antaminen teemaa koskeviin kysymyksiin vie aikaa ja usein vastauksena on, etteivät he koe mitenkään erityisesti läpikäyneensä sopeutumiseen liittyvää prosessia – tämän perusteella tulkitsen etteivät nuoret todella kokeneet sijaislapsen tulon juuri mullistavan perhetilannetta, päinvastoin elämää kuvaa lausahdus ”päivä kerrallaan”.

Sijaisperheellä kuvataan usein olevan lasta vahvistava ja kasvattava funktio: lapselta edellytetään jossain määrin itsenäistymistä ja varhaisaikuisen saappaisiin astumista. Kuten uusperhettäkin, sijaisperhettä kuvataan usein lapsen kasvuympäristön rikastajana ja ihmissuhteiden moninaistajana. Perhehoitolapsen myötä perheeseen tulvahtaa joukko vieraita ihmisiä: sosiaalityöntekijöitä, perhehoitolapsen biologiset vanhemmat, muita sukulaisia, jotka omalla tavallaan edellyttävät lapselta toimimista erilaisissa tilanteissa. Toisaalta taas sijoitukseen liittyvät seikat edellyttävät lapselta hyväksyntää ja sitä, että tärkeistä asioista puhutaan. Neuvottelut tulevasta ja menneestä, muutoksista ja vaihteluista edellyttävät osaltaan lapsen hyväksyntää. Kuten aiemmin olen maininnut, sijaisperheprojekti on koko perheen projekti.

Perhesuhteiden neuvoteltavuutta käsiteltäessä olen käyttänyt Ritala-Koskisen (1993) tutkimuksessaan käyttämiä identiteetti kuvauksia: sopeutujan identiteetti ja kärsijän identiteetti. Kuten sijaisperheiden omien lasten haastatteluistakin käy ilmi, jokaisessa perheessä on tapahtunut muutoksia. Konkreettisin omaa lasta koskeva muutos on kaikissa perheissä omasta huoneesta luopuminen. Perhehoitolapsen tulo merkitsee myös remonttiprojektin alkua – huoneiden rakentamista ja entisten varastojen muuttamista huoneiksi. Uusperheissä ja sijaisperheissä vallitsevien tilanteiden voidaan lasten näkökulmasta katsoen sisältävän yhteneväisyyksiä: uusi tilanne vaatii lapsen hyväksynnän ja siihen sopeutumisen sekä vieraiden lasten hyväksymisen perheeseen. Lapset ymmärtävät molemmissa perhetilanteissa sopeutumisen olevan kaikkien kannalta parhaan ratkaisun - vanhemmilta kuitenkin odotetaan joka tapauksessa joustamista sen suhteen missä aikataulussa tai miten lapsen sopeutuminen tapahtuu. Uusperheessä ei jakoa omiin ja vieraisiin lapsiin voi tehdä muutoin kuin vanhempien omasta näkökulmasta – tilanteessa, jossa koko perhe esimerkiksi muuttaa uuteen kotiin, kenenkään ei

voida katsoa saapuvan ”omaan” kotiin, toisen reviiirille. Lähtökohdat ovat jokaisella tasavertaiset, niin sanotusti puhtaalta pöydältä.

Sekä sijais- että uusperheissä lasten voidaan katsoa kokevan luopumisen ja jakamisen tunteita. Jakamista voi tapahtua tavaroiden, huoneiden ja ajan suhteen, luopumisen voi lapsi kokea paljon radikaalimmaksi; oman vanhemman jakamiseksi vieraan aikuisen ja vieraiden lasten kanssa. Teini-ikäisten nuorten kohdalla tässä kohdin katse on tulevaan, omaan elämään, omaan asuntoon ja jatkokoulutukseen. Teini-ikäiset näkevät sijaisperhetoiminnan usein enemmänkin vanhempien omaksi projektiksi, joiden vaikutukset omaan elämään jäävät lyhyeksi. Sijaisperheissä teini-ikäiset kokevat oman lapsuutensa osin menetetyksi ja osin jaettavissa olevaksi; sijaislapsi, jonka siihen astinen lapsuus on ollut vaikea, saa oman lapsen tarjoaman mahdollisuuden.

Nämäkin kokemukset: jakaminen ja luopuminen saattavat ilmentyä perheessä eri tavoin ja niin, että toisen ilmaantuminen ei välittömästi edellyttänyt toista: jakamista saattaa esiintyä ilman luopumista ja päinvastoin. Esimerkiksi perheessä, jossa sijoitettu lapsi on vain puolen vuoden ikäinen, luopuminen liittyy ainoastaan omaan huoneeseen. Jakamista taas esiintyy monella eri tavalla; perhe jakaa entistä enemmän yhteistä aikaa, tilalle on tullut yhteisiä harrastuksia, vanhemmat jakavat omaa aikaansa entistä enemmän omille lapsilleen ja pyrkivät jakamaan myös sijaislapsen hoitoon liittyviä tehtäviä tasapuolisesti kaikille.

Tämä tutkimus tukee Ritala-Koskisen (1993) tutkimuksessaan käyttämiä käsitteitä sisarusuhdeasteikossa, sisarus- ja kaverisuhdetta. Sisarusuhde merkitsee kaikkein syvintä ja perustavaa laatua olevaa suhdetta. Suhdetta organisoivat pikemminkin tunteisiin, emootioihin ja välittämiseen liittyvät tuntemukset. Sijaissisarus mielletään kokonaisuutena veljenä tai sisarena, ei mistään näkökulmasta tarkastellen ”puolikkaana”. Kaverisuhde taas pohjautuu enemmän pinnallisempaan ystävyYTEEN – se ei pidä niinkään sisällään sisarusuhdekokemuksia vaan lapsen tilanteesta johtuvaa ymmärtämystä ja empatiaa.

YK:n lapsenoikeuksien julistuksessa on kohta, jossa sanotaan, että lapsella on oikeus kotiin. Jokaisella maailman lapsella on tämä oikeus ja jokainen pitää sitä luonnollisena asiana. Koti on perusoikeus, josta hänen ei tarvitse olla kiitollinen kenellekään. Kun lapsen oma perhe ei häntä pysty hoitamaan, tehtävä kuuluu sitten jollekin toiselle perheelle. (Laurila 1993, 165.)

Perhe ja koti ovat myös niitä sosiaalisia rakenteita, joihin lastensuojelu yhteiskunnallisena instituutiona on velvoitettu ja oikeutettu puuttumaan lapsen suotuisan kehityksen turvaamiseksi. Lapsen suhdetta kotiin lastensuojelu on säännellyt toimenpiteillä, joilla lapsi on sijoitettu oman kotinsa ulkopuolelle niin sanottuun sijaishuoltoon joko toiseen kotiin tai laitokseen. Lastensuojelun ideologiasta ja ajankohdasta riippuen on sijoitus kodin ulkopuolelle merkinnyt joko perhesuhteiden katkeamista, etääntymistä, ylläpitoa tai tiivistämistä.

Lapsen mielipide, hänen totuutensa on vanhemmalle arvokasta tietoa lapsen ja koko perheen tilanteesta. Perhe on yhteinen yritys, jossa jokaisen hyvinvointi on tärkeää. Tätä näkökulmaa silmälläpitäen me aikuiset voimme kysyä itseltämme kysymmekö lapsilta, omilta, naapurin ja luokan lapsilta tarpeeksi heidän omista mielipiteistään ja ajatuksistaan. Lapset ovat osaltaan vaatimassa aikuisilta tasavertaista kohtelua, mutta toisaalta sallivat sekä itselleen että toisilleen oikeuden olla lapsia – ajatella ja toimia kuin lapsi.

Sijaisperheen omien lasten näkökulmasta tutkittavaa on paljon. Kuten aiemmin olen todennut, tutkimusmaailmassa on noussut esiin tarve lasten mielipiteiden ja ajatusten esiintuomiseen. Sijaisperheiden omien lasten kohdalla tarve on ollut lasten ajatuksiin ja kokemuksiin perehtyvään tutkimukseen ja lasten kokemusten esiin nostamiseen. Oman tutkimukseni koen tämän osalta onnistuneen. Lähtökohtana on ollut lasten haastattelu - aikuiset eivät ole saaneet tutkimuksessa suurta roolia. Lapset ovat tuoneet esiin ajatuksiaan ja henkilökohtaisia kokemuksiaan, jotka ovat vaihdelleet ”laidasta laitaan”.

Sijaisperheiden omien lasten kokemuksia koskevaa tutkimusta voisi mielestäni edelleen kehittää. Omien lasten tulisi saada yhä enemmän mahdollisuuksia omien ajatusensa esiintuomiseen. Jotta lasten kokemuksia ja tunteita voitaisiin käsitellä laajemmin ja jotta niistä voitaisiin rakentaa kattava kokonaisuus, tulisi tutkimuksen otosta kasvatkaa. Yhä useammalle lapselle tulisi antaa mahdollisuus äänen kuuluviin saattamiseksi – lapsilla on ajatuksia, joita he halunnevat kertoa ja kokemuksia, joita he haluavat kuvata. Tässä tutkimuksessa osa omista lapsista toi haastatteluiden lomassa esiin mielipiteensä saamansa valmentautumisen riittämättömyydestä. Jatkotutkimusten kannalta, mielenkiintoista olisi tietää mitä odotuksia lapsilla lähinnä PRIDE-koulutukseen osallistumisesta on ollut ja missä kohdin he ovat kokeneet saaneensa liian vähän tai tarpeeksi perehdytystä. Toisaalta taas tulisi pohtia sitä, miten kohdata eri-ikäisten lasten erilaiset tarpeet. Tässäkin tutkimuksessa nuorimmat haastateltavat tuovat esiin omia odotuksiaan perhehoitolapsesta: sijoitettavasta lapsesta on ennen kaikkea odotettu leikki-kaveria arjen puhteisiin. Toisaalta taas pienempienkin omien lasten kohdalla sijoituksen yhteydessä on tullut esiin asioita, joihin he eivät ole osanneet varautua: perhehoitolapsella voi olla vaikea tausta, joka pitkittää sopeutumista uuteen ympäristöön.

Kun perheeseen sijoitettava lapsi on sairas tai hänellä on oireilua, jonka voidaan ajatella hankaloittavan sijoitusta, tulisi näistä teemoista keskustella omien lasten kanssa avoimesti. Toisaalta tässä kohdin voidaan ajatella olevan sijaa myös omille lapsille järjestettävälle koulutukselle tai jonkinasteiselle tukitoiminnalle. Erityisesti perheen isommat lapset, jotka osallistuvat hyvinkin paljon perheen toimintaan ja avustavat vanhempiaan sekä sisarustensa että perhehoitolaisten hoidossa, voivat useinkin tarvita tukea. Vaikka vanhemmille järjestetään erilaisia tukimuotoja kasvatustoiminnassaan, tulisi tarkastella sitä, miten omia lapsia huomioidaan, kun perheessä joudutaan käsittelemään vaikeita kysymyksiä: vanhempien uupumusta, lasten välisiä kitkoja ja sopeutumisvaikeuksia. Tässäkin tutkimuksessa esiin tulleet seikat kuvastavat joiltakin osin sitä tilannetta, mikä perheessä joskus voi olla: sijoitus tapahtuu nopeasti vaillinaisin taustatiedoin. Tätähän ei kaiken kaikkiaan soisi edes tapahtuvan, mutta kiireellisessäkin tapauksessa asioita joudutaan asettamaan tärkeysjärjestykseen.

Tämän tutkimuksen osalta selvittämättömien kysymysten joukkoon voisinkin arkistoida erityisesti PRIDE-koulutuksen kohdentumisen omien lasten kohdalla. Tämä tutkimus on erityisesti kohdentunut omien lasten kokemuksiin. Siltikin haastatteluiden lomassa tuli esiin lasten toiveita heille kohdistetusta omasta koulutuksesta. Vanhemmat käyvät läpi laajan koulutuksen, jossa heitä ”valmennetaan” selviytymään tilanteesta kuin tilanteesta, mutta lapsista tuntuu että heitä ei tässä huomioida. Lapset toivat esiin toivomuksia koulutuksesta, joka vastaisi vanhempien läpikäymää kokonaisuutta. Se, miten tämä käytännössä toteutettaisiin ja millä konseptilla, on taasen toinen asia. Tämänkin asian kohdalla lapset toivovat erityisesti tulevansa kuulluksi ja huomioituksi.

LÄHTEET

Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo (1999) Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Lastensuojelun Keskusliitto. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1991) Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalihuollon julkaisuja 12/1990.

Alanen, Leena (1992) Modern Childhood? Exploring the 'Child Question' in Sociology. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 50.

Bardy, Marjatta (1992) Lapsuuden politiikan johtoideat. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 66.

Doverborg, Elisabet & Pramling, Ingrid (1989) Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer. Uddevalla: Bohusläningens Bocktryckeri AB.

Dufva-Laitinen, Virpi & Mönkkönen, Kaarina (1996) Vaihdettaanko joukkuetta? – Lapsen kuunteleminen perhekeskeisessä työssä. Teoksessa Anna Metteri (toim.) Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Helsinki: Oy Edita Ab.

Eskola, Antti (1984) Lapsi ja yhteiskunta. Teoksessa Mikko Ojala (toim.) Varhaiskasvatustutkimus Suomessa. Lastensuojelun keskusliitto, julkaisu 71. Helsinki.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Gottberg-Talve, Eva (1988) Perhe, lapsi ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hirsjärvi, Sirkka (1980) Kasvatustietoisuus ja kasvatuskäsitykset. Research Reports no88. Department of Education. University of Jyväskylä.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1982) Teemahaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (1997) Tutki ja kirjoita. Tampere: Kirjayhtymä.

Jaakkola, Risto & Säntti, Riitta (2000) Uusperheitten lapset ja vanhemmat. Perheitten rakenne, toiminta ja talous. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 174. Helsinki: Hakapaino Oy.

Lahikainen, Anja Riitta (1984) Yhteiskuntatieteellinen lapsitutkimus - Mitä se on ja mitä se voisi olla. Nuorisotutkimus-lehti. 3-6.

Lallukka, Kirsi (1993) Lasten paikka sukupolvijärjestelmässä - koettu lapsuus 9-vuotiaiden näkökulmasta. Jyväskylä. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita N:o 80 1993.

Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 11.10.1995. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Laurila, Anja (1993) Lainaksi annettu lapsi. Sijaiskoti - kokemuksia ja ajatuksia. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Muuri, Anu (1998) Lapsen elatus, huolto ja lastensuojelu 1997. Tilastoraportti 23/1998. STAKES. Helsinki.

Perhehoito - mitä se on? (1993) Perhehoitoliitto. Esite.

Peura, Virpi (1996) Sisaruskateus voi olla rajua ja hämmentävää. Lastenpsykiatrian erikoislääkärin Mervi Rutasen haastattelu. Lapsen maailma 11/96 s. 34-36. Artikkel. Lastensuojelun keskusliitto. Iisalmi: IS-Paino.

Postman, Neil (1985) Lyhenevä lapsuus. Juva: WSOY.

Pulma, Panu (1992) Lapsuuden lyhyt historia. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 66.

Riihelä, Monika (1996) Mitä teemme lasten kysymyksille? Lasten ja ammattilaisten kohtaamisten merkitysulottuvuuksia lapsi-instituutioissa. STAKES. Helsinki.

Ritala-Koskinen, Aino (1993) Onko uusperheestä perheeksi? Tutkimus uusperheen kulttuurisesta kuvasta suomalaisten naisten- ja perhelehtien konstruoimana. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikkö. Jyväskylän yliopiston monistuskusku.

Rönn, Seija (1995) Oma koti kullaa kallis?: perhehoitoon sijoitetun lapsen edun tulkin. Sosiaalihuoltajatutkinnon tutkielma ja sosiaalipolitiikan pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.

Savolainen, P. (1991) Kvalitatiiviset tutkimustavat suomalaisessa kasvatustieteessä. Aikakauskirja Kasvatus 22 (5-6), 451-458.

Strandell, Harriet (1992) Uusi lapsi on syntynyt? Uuden lapsitutkimuksen arviointia. Nuorisotutkimus 4/1992. 19-27.

Strandell, Harriet (1995) Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Tampere: Tammer-paino Oy.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitovuorten vanhempi-suhteet. Stakes. Tutkimuksia 52. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

TEEMAHAASTATTELUN RUNKO

LAPSET

Aluksi

Kuvaa mitä tarkoittaa sijaisperhe, miten ymmärrät sen

Miten sinulle kerrottiin siitä että vanhempasi ryhtyvät sijaisperheeksi

LAPSI & PERHE

Muistele aikaa taaksepäin, ennen kuin vanhempasi olivat sijaisvanhempia.

Kerro siitä.

Kun ajattelet perhettäsi nyt, onko jotain muuttunut. Jos on mikä/miten

Kerro vapaasti perheestäsi, mitä mieleesi tulee.

Näetkö itsellesi jonkinlaisen roolin perheessä. Minkälainen se oli aikaisemmin, minkälainen se on nyt

Koetko että kasvamisesi sijaisperheessä olisi vaikuttanut ajatuksiisi. Ajatteletko jostain asioista eri tavoin kuin ikätoverisi

SOPEUTUMISPROSESSI

Miten sinulle aikoinaan kerrottiin siitä että perheeseesi on tulossa uusi lapsi

Muistele alkuaikoja, miten koit sen

Kuvaa miten oma sopeutumisesi on tapahtunut. Ajattele ensin tilannetta jolloin sinulle asiasta kerrottiin ensimmäisen kerran. Ajattele tuntemuksiasi, miten tutustuitte toisiinne, mitä järjestelyjä perheessänne tehtiin, miten asiat ”etenivät”

LAPSI JA SIJAISLAPSI

Palataan taas ajassa taaksepäin: muistatko mitä ajattelit/tunsit silloin kun vanhempasi kertoivat x:n olevan tulossa

Kerro päivästä kun x tuli teille. Mitä tunsit, mitä muistat ajatelleesi

Minkälaisia odotuksia sinulla oli sijaislapselle. Odotitko hänestä uutta ystävää ym.

Mitä perheessäsi on mielestäsi muuttunut x:n tulon jälkeen.

Koetko olevasi samanarvoisessa asemassa. Jos tunnet, mistä syystä? Jos et, miksi et?

TEEMAHAASTATTELUN RUNKO

VANHEMMAT

Aluksi

Sijaisperheeksi ryhtymisen taustaa - lyhyesti

Ennakkokeskustelu - henkinen valmentautuminen: miten tapahtui

Miten lapset suhtautuivat ajatukseen sijaisvanhemmiksi ryhtymisestä

Minkälaisia kysymyksiä perheessä läpikäytiin ennen sijoitusta

LAPSI & PERHE

Kasvatusmenetelmät - mahdolliset erot

Miten kokee vanhemmuuden eronneen biologisten lasten kohdalla läpikäymästään

Uusi vanhemmuus - miten määritteli omalla kohdallaan

Onko perheen sisäisessä rakenteessa tapahtunut muutoksia (roolit, asemat ym.)

SOPEUTUMISPROSESSI

Palaa ajassa taaksepäin: Miten omien lasten sopeutuminen on tapahtunut. Voiko sopeutumisen katsoa tapahtuneen prosessiluonteisesti. Mistä sopeutumisen voidaan katsoa alkaneen

Biologisten lasten kasvu omaan rooliin

Onko lasten sopeutumisprosessissa vanhempien mielestä yhtäläisyyksiä

LAPSI & SIJAISLAPSI

Miten lasten suhteet ovat muodostuneet

Miten sijaislapsi vaikuttanut perheen omaan lapseen

Miten vanhempi näkee lasten keskinäiset suhteet

Miten näkee lasten kokemana mahdollisen eriarvoisuuden/samanarvoisuuden

Hyvät vanhemmat;

XXXXXXXXXX 6.6.1998

perheenne on osallistunut XXXXXXXXXXX kaupungin sijaishuoltoyksikön järjestämään PRIDE-valmennukseen vuonna xxxx tai xxxx. PRIDE-valmennus on uusi menetelmä Suomessa ja se on herättänyt laajalta kiinnostusta sekä vanhempien että lastensuojelun ammattilaisten keskuudessa. Myöskin tutkijat ja alan opiskelijat ovat kiinnostuneita menetelmän vaikutuksista ja tuloksellisuudesta. Saamme PRIDE-projektiin useita tiedustelija opiskelijoilta mahdollisista haastateltavista perheistä. Pyrimme poimimaan tutkimusaiheista kiinnostavimmat ja auttamaan opiskelijoita tutkimustensa valmisteluissa.

Yhteiskuntatieteiden ylioppilas Tuire Inkilä on kiinnostunut perheen omien lasten näkemyksistä, kun perheeseen sijoitetaan lapsi. Mielestämme tämä on tärkeä aihe ja sitä ei ehkä tarpeeksi käsitelläkään valmennuksessa. Hänen tarkoituksenaan on haastatella sijaisperheiden omia lapsia tulevan kesän aikana. Toivomme, että lapsenne voisivat osallistua tähän haastatteluun. Kyseessä on pro gradu-työ, jonka Tuire Inkilä tekee Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselle. Työtä ohjaa lehtori Mirja Satka. Kaikki tiedot ovat luottamuksellisia ja ne käsitellään nimettömänä.

Tuire Inkilä tulee ottamaan teihin yhteyttä lähiaikoina. Mikäli ehdottomasti ette halua lastenne osallistuvan tutkimukseen, pyydämme ystävällisesti ilmoittamaan siitä PRIDE-toimistoon, puh. xxx-xxx xxx.

Ystävällisin terveisin,

Raili Bäck-Kiianmaa

projektivastaava

PRIDE-projekti

puh. xxx-xxx xxx

Hyvät Vanhemmat

Raili Bäck-Kiiänmaa PRIDEsta lähetti Teille kesäkuun puolella kirjeen, jossa kertoi suunnitellusta pro gradu- työstäni Jyväskylän yliopistolle. Päinvastoin kuin oli tarkoituksena, aikataulu haastatteluiden suhteen ei ole pitänyt. Olen pahoillani jos tämä on aiheuttanut Teille turhaa odotusta. Koska Railin kirjeestä on kulunut aikaa, joudun tiedustelemaan vielä uudestaan halukkuuttanne haastatteluihin.

Kuten Raili kirjeessään jo kertoikin, työni liittyy Pride-projektiin. Tarkoituksena on haastatella erityisesti sijaisperheiden omia lapsia ja kuunnella heidän näkemyksiään ja tuntemuksiaan kun perheeseen tulee ”sijaissisar”. Lasten haastattelemisen lisäksi kuulisin mielelläni myös vanhempien havaintoja ja mielipiteitä aiheeseen liittyen. Tulen työssäni pyrkimään erityisesti siihen, että ns. lapsinäkökulma tulee toteutumaan. Tulen haastattelemaan perheestänne lapsia, jotka ovat kymmenen vuotta täyttäneitä tai sitä vanhempia.

Lähestyn Teitä aluksi näin kirjeitse kartoittaakseni toivomuksianne työn tekemiseen liittyvissä käytännön asioista. Ennen varsinaista asiapuolta kerron lyhyesti itsestäni/opinnoistani.

Olen kolmilapsisen perheen keskimäinen lapsi, iältäni 23-vuotias. Muutin kotipaikkakunnaltani Hämeenlinnasta Jyväskylään kolme vuotta sitten opintojen pariin. Ennen opintojeni aloittamista vietin vapaaehtoisen välivuoden päiväkodissa työskennellen, tarkoitukseni kun oli hakea lastentarhanopettajaksi. Päädyin kuitenkin tänne Jyväskylään ja aloitin opintoni yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön parissa. Kuluneet kolme vuotta olen käyttänyt täysipäiväiseen opiskeluun erilaisten opintokokonaisuuksien parissa.

Tänä kesänä toteutin pitkäaikaisen haaveeni ja pyrin Hämeenlinnan opettajankoulutuslaitokseen. Tulin hyväksytyksi opiskelijaksi, ja tänä vuonna tarkoitukseni on aloittaa opintoja myös siellä sen verran kun muu aikataulu antaa periksi. Ehkäpä juuri näiden kahden opintojen suorittaminen yhtä aikaa on aikaansaanut ”sekamelskan”, jonka vuoksi myös lopputyöni on viivästynyt.

Vapaa-aikanani pyrin liikkumaan paljon ja etsimään erilaisia vaihtoehtoja arkiselle aherrukselle. Erilaiset liikuntaharrastukset ovat lähellä sydäntäni kuten myös musiikki. Viime aikoina olen palannut jälleen vanhan harrastukseni, pianon soiton pariin.

PALAUTETAAN

Ohessa joitakin tutkimuksen kannalta tärkeitä kysymyksiä. Jos kysymykset on muotoiltu niin, että vastaukset ovat kyllä/ei ympyröi oikea vaihtoehto:

Koska Railin lähettämästä kirjeestä on jo kulunut jonkin aikaa, onko mielipiteenne tutkimukseen osallistumisesta muuttunut? Oletteko siis edelleen halukkaita osallistumaan?

Kyllä

Ei

Tutkimuksessa on tarkoitus haastatella sekä Teitä että lapsianne. Omasta aikataulustani johtuen, haastattelut tulevat suurilta osin ajoittumaan viikonloppuun. Onko tämä perheenne vapaa-ajan vieton kannalta hankala ajankohta? Jos ajankohta on hankala, voimme yhdessä katsoa josko haastatteluita voisi tehdä myös arkena.

Kyllä

Ei

Muut toivomukseni:

Koska kotiympäristö on lapselle tutumpi paikka osallistua haastatteluun, olen ajatellut tehdä osan haastattelusta Teillä kotona. Jos tarve olisi kuitenkin tehdä haastatteluita myös XXXXXXXXXXXX, onko Teillä mahdollisuutta kulkea myös XXXXXXXXXXXX?

Minkälaisia ajatuksia lapsillenne heräsi, kun kerroitte tehtävästä tutkimuksesta?

Onko jotain joka Teidän mielestänne tulisi ottaa huomioon haastatteluissa tai tapaamisissa?

Jos Teillä on toivomuksia, kysymyksiä, ajatuksia voitte kirjoittaa niitä tähän..

Toivon, että palautatte lomakkeen oheisella vastauskuorella 29. lokakuuta mennessä Hämeenlinnan osoitteeseeni. Haastattelut tulevat näin ollen alkamaan noin viikolla 46. Otan Teihin vielä myöhemmin puhelimitse yhteyttä, jolloin voimme sopia tarkemman aikataulun haastatteluiden suhteen.

Lähetän ohessa myös lapsillenne osoitetun kirjeen, jossa pyydän heitä kirjoittamaan kirjoitelman. Jos aikataulu (29.10 mennessä) tämän kirjoitelman kirjoittamisen suhteen tuntuu liian tiukalta esimerkiksi koulutehtävien vuoksi, kirjoitelman voi palauttaa myös myöhemmin. Pyydän palauttamaan sen kuitenkin 5. marraskuuta mennessä.

Kaikki haastatteluista sekä kirjallisista tehtävistä saadut tiedot ovat luottamuksellisia ja ne tullaan käsittelemään nimettöminä.

Jos mielessänne on kysymyksiä tai jotain muuta ja haluatte ottaa yhteyttä ennen ta-paamistamme, ohessa yhteystietoni.

Yhteistyöterveisin

Tuire Inkilä
Rautapellonkatu 40 B 20
33700 Tampere

p. 050-514 7092

Hei,

Olet varmaankin kuullut vanhemmiltasi tutkimuksesta jota olen aloittelemassa. Tarkoituksena on, että haastattelen sinua ja kyselen kysymyksiä, jotka liittyvät harrastuksiisi, kouluun ja perheeseesi.

Kuten tiedät on perheitä, joissa vanhemmat eivät pysty tai jaksa huolehtia lapsistaan. Joskus lapset sijoitetaan sijaisperheisiin, joissa heistä huolehditaan ja joissa heidän on hyvä olla. Sinun perheesi on juuri tällainen sijaisperhe. Vanhempasi ovat käyneet sijaisperheiksi aikoville tarkoitetun PRIDE-koulutuksen. Tutkimus jota teen liittyy juuri tähän koulutukseen ja aiheeni koskettaa erityisesti sinua. Tulen työssäni haastattelemaan useita muitakin sijaisperheiden omia lapsia ja tarkoitukseni on tutustua heidän ja sinunkin näkemyksiisi ja ajatuksiisi siitä, että perheessäsi on sijaislapsi.

Ennen kuin tapaamme, pyydän että kirjoittaisit minulle kirjoitelman aiheesta ”Minä ja perheeni”. Voit vapaasti kirjoittaa ajatuksistasi ja tuntemuksistasi, kirjoitelmasi tulee vain minun luettavakseni. Kirjoitelmasi pituuden saat itse päättää, toivoisin kuitenkin että se olisi vähintään sivun mittainen.

Joskus on mukavampi tehdä erilaisia tehtäviä, kun edes tietää kenelle tai minkä näköiselle niitä tekee. Jotta sinun olisi ehkä hivenen helpompi kirjoittaa kirjoitelmasi, lähetin perheellesi kuvan itsestäni. Olen kuvassa vuoden ikäisen Pilkku-kissani kanssa.

Jos sinulla herää kysymyksiä, joita haluaisit kysyä minulta, voit lähettää terveisesi kirjoitelmasi mukana tai kysellä niitä kun tapaamme. Jos haluaisit soittaa ja muutenkin jutella, vanhemmillasi on puhelinnumeroni.

Tapaamisiin

Tuire